

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

ПАШКОВА Валентина Степанівна

УДК 021:061:25

**ЕВОЛЮЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ
БІБЛІОТЕЧНИХ АСОЦІАЦІЙ
(1876 – 2009)**

27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство,
бібліографознавство

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Київ - 2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Ківшар Таїсія Іванівна,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Інститут біографічних досліджень,
старший науковий співробітник

доктор історичних наук, професор
Матяш Ірина Борисівна,
Державний комітет архівів України,
Перший заступник Голови

доктор історичних наук, доцент
Палієнко Марина Геннадіївна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної
науки, доцент

Захист відбудеться “28” травня 2010 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.165.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського за адресою: 03039, м. Київ, проспект 40-річчя Жовтня, 3.

З дисертацією можна ознайомитися у читальному залі бібліотекознавчої літератури Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, м. Київ, проспект 40-річчя Жовтня, 3.

Автореферат розісланий “26” квітня 2010 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Чекмарьов А. О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Бібліотечні асоціації - це добровільні громадські організації, які сприяють розвитку бібліотечної справи і вдосконаленню бібліотечно-інформаційного обслуговування, підвищенню професійного рівня бібліотечно-інформаційних працівників. Це - важливий громадський орган управління, що існував і продовжує існувати паралельно з адміністративними структурами в соціальному інституті бібліотечної справи до сьогодні, коли вони набувають значення центрів розповсюдження, впровадження і освоєння результатів наукових досліджень, сучасних інформаційно-бібліотечних технологій і прогресивного досвіду, нової професійної свідомості.

Професійні об'єднання бібліотекарів функціонують у різних країнах світу понад сто тридцять років. Наприкінці ХХ століття у світі діяло 76 міжнародних та 511 національних бібліотечних, інформаційних та архівних асоціацій. Їхня діяльність мала важливе значення для формування бібліотечної справи, становлення бібліотечної науки в різних країнах і на міжнародному рівні. Відтворення цілісної наукової картини еволюції національних бібліотечних асоціацій і обґрунтування теоретико-методологічних і практичних засад їхньої діяльності як в історичній ретроспективі, так і в умовах інформаційного суспільства та демократичних перетворень з урахуванням потреб і особливостей України, – актуальна проблема бібліотекознавства. Її вирішення сприятиме вдосконаленню бібліотечної справи в Україні, професіоналізації бібліотечних працівників, покращанню бібліотечно-інформаційного обслуговування суспільства.

Актуальність наукового висвітлення проблем, що складають основний зміст цього дисертаційного дослідження, обумовлена також зростаючим значенням змін у професійній свідомості бібліотечних працівників, що викликані соціально-політичними, економічними та технологічними змінами в країні та в світі. Сучасні тенденції розвитку суспільства – глобалізація, функціонування громадянського суспільства, конвергенція – також зумовлюють актуальність наукового вивчення еволюції професійних бібліотечних асоціацій. Зокрема, глобалізація як соціальне, культурне і політичне явище, вимагає глибокого розуміння й урахування українськими фахівцями тенденцій розвитку бібліотечної справи та бібліотечної професії в світі, важливим фактором розвитку яких стали професійні бібліотечні об'єднання. Розбудова демократичного громадянського суспільства в Україні сприяє впровадженню демократичних принципів у бібліотечну справу через широке залучення бібліотечної громадськості. Тому вивчення та узагальнення досвіду функціонування бібліотечних асоціацій розвинених демократичних країн, країн, що знаходяться в стадії трансформації, а також країн, що розвиваються, - актуальне наукове завдання для історичної науки. Наслідком конвергенції стає

тенденція стирання кардинальної різниці між окремими типами і видами бібліотек з огляду на професійні вимоги до їхніх працівників. Це також актуалізує завдання теоретичного аналізу світового досвіду функціонування та еволюції бібліотечних об'єднань.

Актуальність теми в організаційно-практичному плані підсилюється важливістю розбудови діяльності бібліотечних асоціацій в Україні.

Відсутність узагальнюючих історико-порівняльних праць, присвячених проблемам еволюції й сучасному етапу функціонування національних бібліотечних об'єднань та їхньої ролі в розвитку професії й вдосконаленні управління бібліотечною справою, також визначили актуальність і своєчасність цього дослідження.

Стан наукової розробки теми. Відтворення цілісної картини розвитку бібліотечної справи та бібліотечної професії неможливо без вивчення історії діяльності національних бібліотечних об'єднань. Як показало проведене дослідження, у ґрунтовних історико-бібліотекознавчих працях К. І. Абрамова, Д. О. Балики, Л. А. Дубровіної та О. С. Онищенко, В. О. Ільганаєвої, Т. Ф. Каратигіної, Т. І. Ківшар, К. І. Рубинського, М. С. Слободяника та інших національні бібліотечні асоціації згадуються лише побіжно.

Науковий інтерес вітчизняних бібліотекознавців до проблем діяльності бібліотечних асоціацій виник на початку ХХ ст. Тоді про досвід діяльності Американської бібліотечної асоціації писали Л. Хавкіна, С. Сірополко, про Російське бібліотечне товариство - О. Ричков. Пізніше наукові дослідження бібліотечних об'єднань були майже припинені й пошвавилися лише наприкінці століття у зв'язку із демократичними перетвореннями у суспільстві, коли почалося відродження професійних громадських об'єднань. У роботах С. А. Басова «Організація добровільних об'єднань (товариств і асоціацій) у сфері бібліотечної справи» та «Бібліотека і демократія: перший вступ до проблеми» розглянуті проблеми організації добровільних об'єднань у галузі бібліотечної справи, однак історичний аспект становлення професійного співтовариства розглядається лише побіжно. Т. Д. Рубанова вивчала професійні бібліотечні об'єднання в СРСР, їх формування та розвиток, зарубіжні асоціації залишилися поза її увагою.

Зарубіжні дослідники почали наукове осмислення діяльності бібліотечних асоціацій невдовзі після їх утворення. Ці публікації присвячувалися опису історії виникнення окремих асоціацій або їхніх секцій, наприклад, 1886 р. побачила світ стаття з історії створення видавничої секції Американської бібліотечної асоціації, або 1926 р. – стаття Дж. Хітта з історії Національної асоціації бібліотек штатів. У наступні роки практики й дослідники (Дж. Олле, У. Мамфорд, П. Понд, М. Рамсден, Л. Мортон, Н. Окада, Г. Оттервік, Г. Лейч, Р. Мартін та О. Шифлетт, Д. Девіс,

Е. Меленевська, Д. Томісон, В. Зайцев, А. Едвардс та ін.) описували історію певного напрямку роботи окремої асоціації чи діяльність окремої асоціації.

У ряді публікацій наводиться інформація про діяльність національних бібліотечних асоціацій в окремих частинах світу. До таких належать, наприклад, стаття індійського дослідника А. Кхуршида про бібліотечні асоціації в Азії та матеріали про бібліотечні асоціації мусульманського світу, вміщені в збірнику, упорядником якого був арабський дослідник М. Сіддік. Фактична інформація про історію окремих національних асоціацій у країнах, що розвиваються (Бразилія, Замбія, Філіппіни), міститься у розвідках журналу з історії бібліотечної справи – «Journal of Library History» за 1972 р. Ці публікації цінні з огляду на вміщений фактичний матеріал, однак у них відсутні наукові узагальнення та порівняння, теоретико-методологічний аналіз внеску бібліотечних об'єднань у розвиток галузі та професії.

Зацікавленість дослідників викликали певні напрями діяльності бібліотечних асоціацій. Проблеми взаємовпливу асоціацій та законодавства розглядали у статтях П. Ховард та В. Зверевич. Є. Голлей присвятив свою статтю ролі професійних асоціацій у справі об'єднання та організації взаємодії учасників бібліотечної діяльності. Зацікавленість дослідників викликали також проблеми вдосконалення бібліотечної освіти як напрям діяльності асоціацій (Ю. Чаван, Й. Деккер та ін.).

Певні аспекти розвитку окремих національних бібліотечних асоціацій, перш за все американських, розглядалися у дисертаційних дослідженнях. Наприклад, дисертаційна робота Г. Краске була присвячена ролі Американської бібліотечної асоціації у розвитку дипломатичних відносин США. В дослідженні Л. Меддокс розглянуті напрями розвитку бібліотечної справи за публікаціями Американської бібліотечної асоціації 1876-1885 рр. Е. Клемент вивчав внесок цього професійного об'єднання у привертання уваги книгозбірень до аудіовізуальних матеріалів у 1924-1974 рр., а Е. Хенсон - його роль у розвитку каталогізації у період 1876-1956 рр. Професійний розвиток бібліотекарів у фахових об'єднаннях України, розглядався в кандидатській дисертації Ю. В. Трач, а внесок професійних асоціацій у розвиток автоматизації бібліотек в Україні - в дисертації О. М. Пашкова.

Окремим аспектам практичної діяльності бібліотечних асоціацій в Україні присвятили публікації українські дослідники В. С. Бабич і Я. Є. Сошинська, Т. В. Добко та В. В. Загуменна, В. К. Скарнарь та І. О. Шевченко, О. С. Онищенко, Г. І. Солоїденко, І. В. Шац.

Проте, ці роботи, важливі для розуміння внеску конкретних асоціацій у розвиток окремих складників професії чи галузі, не ставили за мету відтворення загальної картини історичного розвитку діяльності національних бібліотечних

асоціацій у всій її багатогранності та їхнього внеску у розвиток професії та управління бібліотечною справою.

Спробу порівняння діяльності двох асоціацій здійснив індійський дослідник Т. Джейн 1971 р. Він розглянув розвиток Американської бібліотечної асоціації та Бібліотечної асоціації Великобританії. Ця робота мала на меті не глибоке наукове дослідження, а ознайомлення індійської бібліотечної громадськості із діяльністю провідних бібліотечних асоціацій світу. Серед праць порівняльного характеру необхідно назвати статті Дж. Г. Олле «Бібліотечна асоціація та Американська бібліотечна асоціація: їхні перші п'ятдесят років» та У. Манфорда «Американська бібліотечна асоціація та Бібліотечна асоціація: ретроспективний огляд, проблеми та перспективи», в яких на основі залучення широкого кола фактичних матеріалів зроблено порівняльний аналіз розвитку двох вищеназваних асоціацій за п'ятдесят і сто років.

Базою дослідження ролі бібліотечних асоціацій у розвитку професії стали праці зарубіжних (А. Карр-Саундерс та П. Уілсон, М. Уінтер, С. Керрол, А. І. Каптерев) і вітчизняних (зокрема, А. С. Чачко та В. О. Ільганаєвої) дослідників проблем професіоналізації. Розвиток бібліотечної професії, починаючи від появи перших бібліотекарів до їх оформлення в окрему соціально-професійну групу, досліджувався широким колом учених. Вагомий внесок у постановку і розробку різних аспектів професіоналізації зроблено А. С. Чачко та А. І. Каптеревим. У роботах цих вчених досліджується бібліотечна професія, бібліотекарі розглядаються як велика соціальна група, якій притаманні необхідні конституційні ознаки. Проте, роль асоціацій розглядалася цими дослідниками лише побіжно. Праці цих та інших вчених і бібліотекарів стали основою для подальших теоретичних узагальнень.

Таким чином, можна стверджувати, що розвиток національних бібліотечних асоціацій світу впродовж усього періоду існування та у комплексному висвітленні проблеми, не був об'єктом спеціального дослідження українських вчених. Історія, теорія та практика діяльності національних бібліотечних асоціацій у комплексі не були предметом окремого вивчення й у зарубіжних країнах. Зазначені праці лише дотичні до проблематики дисертації й в жодній із них не розглядається еволюція національних бібліотечних асоціацій як фактор удосконалення управління бібліотечною справою та розвитку бібліотечної професії як проблемний комплекс. Отже, недостатній рівень розробленості проблеми, актуальність її розв'язання для сучасного бібліотекознавства значною мірою вплинули на вибір теми, визначення її мети, завдань і зміст дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язане із темою, яка розроблялась у Національній

бібліотеці України ім. В. І. Вернадського «Управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки» (номер державної реєстрації 0108U000074).

Мета дослідження - на основі вивчення і відтворення цілісної картини виникнення й розвитку національних бібліотечних асоціацій у різних країнах світу визначити і теоретично осмислити історичний досвід їхньої діяльності, роль як важливого фактору розвитку галузі й бібліотечної професії, а також обґрунтувати напрями діяльності, важливі для вдосконалення бібліотечно-інформаційного забезпечення суспільства.

Для досягнення цієї мети в дисертаційній роботі необхідно було вирішити такі **завдання**:

- Проаналізувати стан наукового вивчення проблеми та джерельної бази дослідження.
- Охарактеризувати національні бібліотечні асоціації як соціальне явище.
- Визначити історичну специфіку виникнення, основні етапи й закономірності розвитку національних бібліотечних об'єднань у різних країнах світу.
- Виокремити чинники, що визначили еволюцію національних бібліотечних асоціацій.
- На основі історичного та порівняльного аналізу розвитку національних бібліотечних асоціацій світу визначити мету, основні функції та напрями діяльності національних бібліотечних асоціацій.
- Встановити внесок національних бібліотечних об'єднань у розвиток управління бібліотечною справою.
- Розкрити роль і функції національних бібліотечних асоціацій як чинника еволюції бібліотечної професії з огляду на їхній внесок у бібліотекознавство, практичну роботу книгозбірень, деонтологію, освіту та видавничу діяльність.
- Проаналізувати досягнення національних бібліотечних асоціацій України за перші півтора десятиріччя їхнього функціонування.
- На підставі узагальнення зарубіжного і вітчизняного досвіду обґрунтувати теоретичні та практичні засади вдосконалення діяльності бібліотечних об'єднань України.

Об'єкт дисертаційного дослідження - національні бібліотечні асоціації як професійні об'єднання, що виникли в останній чверті XIX ст. і плідно працюють понад сто тридцять років у багатьох країнах різних частин світу в різних історичних, соціально-політичних, економічних і культурних умовах.

Предмет дослідження - виникнення, становлення та сучасні напрями діяльності національних бібліотечних асоціацій як демократичного інституту розвитку професії та управління галуззю.

Поняттєво-термінологічну основу дослідження становлять міжнародно

визнані поняття і терміни, в тому числі й ті, що характеризують об'єкт даного дослідження, — “бібліотечна асоціація”, “бібліотечне товариство”, “бібліотечне об'єднання” та ін. При цьому термін “бібліотечна асоціація” застосовується для визначення ширшого поняття — асоціацій, які об'єднують представників інформаційної сфери, перш за все, бібліотекарів, бібліографів, спеціалістів з наукової інформації, інформаційних технологій. У такому ж, більш широкому, розумінні використано й термін “бібліотечна школа” — для визначення факультетів і відділень, які забезпечують підготовку бібліотечно-інформаційних фахівців в університетах зарубіжних країн і які з середини 1980-х рр. стали переважно називатися “школами бібліотечно-інформаційної науки”. У дисертації розглядаються національні бібліотечні асоціації, тобто такі, які поширюють свою діяльність на всю територію певної країни, залучають до своїх лав членів з усіх регіонів країни. Міжнародні та регіональні (місцеві) об'єднання розглядаються у випадках, що дозволяють більш повно висвітлити діяльність національних асоціацій.

Методологія та методи дослідження. Методологічна основа дисертаційного дослідження - принципи історизму, об'єктивності та системності. Під час роботи над різними аспектами теми (історичним, теоретичним і прикладним) для досягнення мети дослідження та реалізації його завдань була застосована система методів. Серед загальнонаукових — емпіричні (спостереження, опис) і теоретичні (аналіз, синтез, абстрагування, пояснення тощо) методи. Застосовувалися також загальноісторичні та історико-соціологічні методи, зокрема, історико-порівняльний, історико-ретроспективний, історико-типологічний, статистичний.

Серед спеціальних методів дослідження особливе значення мали методи порівняльного бібліотекознавства. Порівняльне дослідження розвитку і функціонування національних бібліотечних асоціацій здійснювалося за такими етапами:

- систематичне збирання та опис даних;
- наукова інтерпретація — аналіз і пояснення даних з урахуванням їхніх зв'язків і соціальних відносин; розгляд отриманих даних у різних історичних, соціальних і культурних умовах, що визначаються особливостями історичного, політичного, культурного, географічного розвитку країн, для створення бази для їх порівняння;
- порівняльний аналіз і визначення тенденцій і закономірностей розвитку національних бібліотечних асоціацій, а також їхнього впливу на розвиток професії та бібліотечної справи;
- визначення позитивного і перспективного досвіду, що заслугоує на запровадження у вітчизняну бібліотечну практику, в діяльність національних

бібліотечних асоціацій України.

Хронологічні межі дослідження. Рік створення першої в світі національної бібліотечної асоціації — 1876 р. — обрано як нижню хронологічну межу дослідження. Верхньою межею дослідження став 2009 р.

Джерельна база. Для вирішення завдань, що були поставлені в дослідженні, автор послуговувався широким колом джерел - опублікованих і неопублікованих. Серед опублікованих джерел вирізнимо вітчизняні та зарубіжні довідкові видання, монографічні праці, статті із журналів і збірників з бібліотекознавства та історії бібліотечної справи, міжнародного та порівняльного бібліотекознавства, соціології, загальної історії.

Важливим джерелом вивчення діяльності національних бібліотечних асоціацій були енциклопедичні видання, довідники та путівники з бібліотечної справи та інформаційної діяльності. Серед них особливе значення мали путівники по бібліотечних асоціаціях 1972, 1976, 1980 та 1990 років видання. Вони містять інформацію довідкового характеру, використану автором цієї дисертації як основу для подальшого дослідження, збирання, уточнення даних і порівняльного аналізу. В ході дослідження довелося доповнювати та уточнювати багато відомостей, використовуючи інші джерела. Цінну інформацію щодо предмету цього дослідження вміщено в «ALA World Encyclopedia of Library and Information Services» за редакцією Р. Вейджворта (1986 р.), в «Encyclopedia of Library and Information Science» (Нью-Йорк, 1968 р.), у щорічниках Баукера та ін.

Основним джерелом дисертаційного дослідження є опубліковані та неопубліковані документи національних бібліотечних асоціацій — статuti, кодекси професійної етики, положення про секції, рекомендації тощо. Залучалися архівні документи окремих національних бібліотечних асоціацій, в тому числі поточного архіву Української бібліотечної асоціації, що дозволило дослідити перші півтора десятиліття її функціонування.

Опрацьоване широке коло електронних джерел, зокрема веб-сторінки національних бібліотечних асоціацій, блоги, електронні публікації, що явили собою важливе джерело інформації, зокрема про останнє десятиріччя розвитку національних бібліотечних асоціацій. Цінну з наукової точки зору інформацію містить електронний ресурс Архіву Американської бібліотечної асоціації.

В дослідженні використовувалися також дані, отримані в результаті опитування відповідальних представників, у т.ч. президентів, національних бібліотечних асоціацій: Американської, Білоруської, Болгарської, Вірменської, Італійської, Молдавської, Польської, Російської, Румунської, Турецької, Чеської, Хорватської, декількох бібліотечних асоціацій Німеччини, Бібліотечної асоціації Великобританії (тепер Привілейований інститут бібліотечних та інформаційних професіоналів - CILIP), відділення Асоціації спеціальних бібліотек в Арабській

затоці та ін. Були опитані також керівні працівники регіональних бібліотечних асоціацій, зокрема штату Іллінойс у США, та українських регіональних бібліотечних асоціацій для з'ясування їхньої взаємодії та співпраці з національними бібліотечними асоціаціями. Ці дані використовувалися як додаткові до основних джерел отримання інформації про національні бібліотечні асоціації.

Важливим джерелом даних для узагальнення була багаторічна практична діяльність дисертанта як одного із засновників і президента протягом трьох термінів (1995–1998 рр.; 1998–2001 рр.; 2006–2009 рр.), а також віце-президента (2001–2006 рр. та 2009 – т.ч.) Української бібліотечної асоціації.

Наукова новизна. В дисертаційній роботі вперше:

- здійснено історіографічний аналіз наукового доробку бібліотекознавців у галузі історії та функціонування національних бібліотечних асоціацій, встановлено джерельну базу дисертаційного дослідження, у науковий обіг введено велику кількість нових джерел;

- комплексно досліджено історію та сучасні напрями діяльності національних бібліотечних асоціацій світу, відтворено цілісну наукову картину їхньої еволюції, обґрунтовано періодизацію їхнього становлення та розвитку;

- доведено, що еволюція національних бібліотечних об'єднань детермінована історичним, соціальним, політичним та економічним розвитком суспільства, що бібліотечні асоціації знаходяться в економічній, соціально-політичній і духовно-інформаційній взаємодії з іншими соціальними системами, їхнє формування відбувалося у кореляції з розвитком національних держав;

- обґрунтовано теоретико-методологічні та практичні засади діяльності національних бібліотечних асоціацій в історичній ретроспективі, а також в умовах інформаційного суспільства та демократичних перетворень з урахуванням потреб і особливостей України;

- виділено й охарактеризовано основні функції національних бібліотечних об'єднань, спрямовані на сприяння розвитку професії та участь в організації й управлінні бібліотечною справою;

- доведено, що реалізація функції розвитку професії передбачає діяльність національних асоціацій у сфері вдосконалення бібліотечної практики та стимулювання наукових досліджень, бібліотечної деонтології, безперервної бібліотечно-інформаційної освіти, видавничої діяльності;

- вмотивовано, що функцію організації та управління галуззю національні бібліотечні асоціації реалізують шляхом участі у розробці бібліотечно-інформаційної політики та законотворчості, сприяння покращанню іміджу бібліотек і бібліотечної професії та захисту інтересів бібліотекарів.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що в процесі комплексного дослідження національних бібліотечних асоціацій світу розкриваються історичні,

теоретичні і практичні аспекти цього соціокультурного явища. Інтегровано вітчизняні і зарубіжні наукові праці з сучасних проблем бібліотекознавства і професіоналізації, подано узагальнену картину поглядів бібліотекознавців на завдання й функції національних бібліотечних асоціацій. Виявлено соціальні фактори, що породжують і сприяють розвитку національних бібліотечних асоціацій та актуалізації їхніх функцій, запропоновано й обґрунтовано періодизацію розвитку національних бібліотечних асоціацій, а також визначено основні функції з урахуванням соціально-політичних, економічних і технологічних трансформацій. Обґрунтована роль концепції інтелектуальної свободи як основи діяльності національних бібліотечних асоціацій у демократичному суспільстві. Наукова реконструкція процесу становлення і розвитку національних бібліотечних асоціацій у різних країнах світу, відтворення цілісної картини еволюції національних бібліотечних асоціацій у 1876-2009 рр. закладає теоретичні підвалини для міждисциплінарних досліджень, сприяє розширенню фундаментальних і прикладних досліджень у галузі бібліотекознавства, історії та теорії культури, соціології.

Розв'язання проблеми еволюції бібліотечних асоціацій є внеском у формування сучасної концепції бібліотекознавства, оскільки досліджено як відбулася їхня трансформація від добровільних громадських об'єднань, що сприяють розвитку бібліотек, до важливих громадських органів управління, що співіснують разом з адміністративними структурами і набувають значення дієвого інструменту впливу на різні аспекти бібліотечної справи та бібліотечно-інформаційної політики в різних державах, перетворюються на центри розповсюдження, впровадження і освоєння результатів наукових досліджень, сучасних інформаційно-бібліотечних технологій і прогресивного досвіду, впливають на організацію професійної освіти, розвиток етики бібліотекаря та формування документної бази професії.

Науково-практична цінність і реалізація одержаних результатів. Дослідження еволюції національних бібліотечних асоціацій світу, визначення тенденцій їхнього розвитку на сучасному етапі дало теоретико-методологічне підґрунтя для розбудови діяльності національних бібліотечних асоціацій в Україні. Наукові висновки дослідження покладені в основу діяльності Української бібліотечної асоціації. Вони використані в ініційованих і розроблених за участю дисертанта й ухвалених документах Української бібліотечної асоціації, що визначають: цінності та відповідальність професії («Кодекс етики бібліотекаря», «Положення про почесні відзнаки та нагороди», «Положення про конкурс «Бібліотека року»), структуру асоціації («Положення про секцію УБА»), її пріоритетні напрями роботи («Стратегія діяльності Української бібліотечної асоціації до 2010 р. «Зробимо бібліотеку символом демократії», «Стратегічний

план діяльності Української бібліотечної асоціації, 2010-2014 роки»), а також у рекомендаціях («Доступ до Інтернету як бібліотечна послуга»). Теоретико-методологічні висновки та рекомендації дослідження щодо ролі національних бібліотечних асоціацій у розвитку професії та галузі враховані в діяльності Центру безперервної інформаційно-бібліотечної освіти Української бібліотечної асоціації, видавничій діяльності, розвитку міжнародної співпраці асоціації.

Результати дисертаційного дослідження використовуються в практиці роботи бібліотек і бібліотечних об'єднань України, в навчальних закладах, що готують спеціалістів для роботи в бібліотеках і документально-інформаційній сфері. Висновки та узагальнення дисертаційного дослідження мають практичну цінність для ефективного управління процесом професіоналізації бібліотечних працівників, а також для розробки та вдосконалення системи безперервної освіти бібліотечно-інформаційних спеціалістів й управління галуззю. Дисертація може служити основою при підготовці навчальних і методичних посібників для студентів вузів культури та слухачів системи післядипломної освіти.

Науково-методичні розробки і практичні рекомендації дисертації можуть стати методологічними орієнтирами при виробленні державної бібліотечно-інформаційної політики, підготовці відповідних законів і нормативних документів, зокрема стосовно діяльності неурядових громадських організацій та їхньої ролі у розбудові бібліотечно-інформаційної діяльності в Україні.

Особистий внесок здобувача полягає в теоретичному аналізі, інтерпретації та узагальненні наукових поглядів з досліджуваної проблеми та з світового досвіду роботи національних бібліотечних асоціацій, що дозволило відтворити цілісну картину еволюції національних бібліотечних асоціацій, обґрунтувати їхню роль у розвитку професії, управлінні галуззю, підтримці бібліотек і бібліотекарів, визначити функції національних бібліотечних асоціацій в умовах соціально-політичних, економічних і технологічних трансформацій. Викладені результати дослідження належать автору особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки та рекомендації дисертації викладено в опублікованих наукових і науково-методичних працях, вони обговорювалися на наукових конференціях, семінарах і нарадах. Зокрема, з викладенням змісту окремих розділів і наукових результатів дослідження дисертант виступила на міжнародних конференціях: 16-й щорічній конференції з українських питань «Бібліотечна співпраця між Україною та Північною Америкою» (Шампейн, Іллінойс, США, 20-25 червня 1997 р.); «Бібліотеки та асоціації у світі, що змінюється: нові технології та нові форми співробітництва» (Форос, Ялта, Автономна Республіка Крим, 1-9 червня 1996 р.; Судак, Автономна Республіка Крим, 7-15 червня 1997 р.; 6-14 червня 1998 р.; 5-13 червня 1999 р.; 9-17 червня 2001 р.; 8-16 червня 2002 р.; 7-15 червня 2003 р.; 5-13

червня 2004 р.; 4-12 червня 2005 р.; 10-18 червня 2006 р.; 9-17 червня 2007 р.); «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток» (К., 12-15 жовтня 1999 р.); «Бібліотечно-інформаційний сервіс» (К., 9-11 жовтня 2001 р.); «Інноваційна діяльність – стратегічний напрям розвитку наукових бібліотек» (К., 7-9 жовтня 2003 р.); «Бібліотеки та інформаційні центри в системі наукового супроводу суспільних реформ» (К., 12-14 жовтня, 2004 р.); «Бібліотека і книга в контексті часу» (К., 11-12 травня 2006 р. і 17-18 квітня 2008 р.), «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (К., 25-26 травня 2004 р. та 19-21 травня 2009 р.); «Доступ до знань через електронну бібліотеку та центри знань» (К., 28 січня 2009 р.). Результати дослідження оприлюднені також на всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях: Другій науковій сесії Інституту бібліотекознавства ЦНБ імені В. І. Вернадського АН України, (К., 17 червня 1993 р.); «Бібліотека. Інформація. Суспільство» (К., 20-22 жовтня 1998 р.); «Публічні бібліотеки України: тенденції та перспективи розвитку в XXI сторіччі» (Дніпропетровськ, 5-8 вересня 2006 р.). Окремі положення дисертації викладені у виступах на науково-практичних конференціях КНУКіМ («Соціально-культурна сфера: реалії, проблеми, перспективи», К., 15 квітня 2004 р.), Української бібліотечної асоціації («Бібліотечний громадський рух в Україні: стан, проблеми, перспективи», К., 30 травня 1996 р.; «Бібліотека і бібліотекарі в інформаційному суспільстві», К., 24-25 листопада 2004 р.) та інших конференціях, семінарах і нарадах бібліотечних працівників.

Публікації. Основні результати дослідження викладені в 34 публікаціях, у тому числі в монографії, брошурі та 21 одноосібній статті у фахових виданнях, визначених ВАК України.

Структура дисертації. Дисертацією є рукопис обсягом 383 сторінки основного тексту. Логічна послідовність проблем, що поставлені в дисертації, обумовила структуру роботи. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (717 назв).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** визначено актуальність теми, об'єкт і предмет, мету та завдання дисертаційного дослідження, характеризується поняттєво-термінологічний апарат та обґрунтовуються хронологічні межі, методологія та методи дослідження, показано зв'язок роботи з науковою темою, яка розроблялась у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, проаналізовано стан наукової розробки теми та описано джерельну базу роботи. У Вступі також визначено наукову новизну, теоретичне значення та науково-практичну цінність результатів дослідження, описано як були апробовані результати роботи.

Перший розділ – «Професійні бібліотечні громадські об'єднання як об'єкт наукового дослідження». У першому параграфі «Професійні асоціації як соціальне явище» асоціація розглядається як складне соціальне формування, призначене для виконання певних функцій у соціальному середовищі й реалізації інтересів своїх членів. Асоціація як соціальна структура, що створена формальним поєднанням окремих осіб і груп, і процес у формі типів поведінки та взаємодії осіб і груп, науково осмислюється у працях представників різних наук, зокрема, соціологів, психологів, економістів. Асоціації вивчали також представники політичних наук (М. Олсон, Д. Марч), їх досліджували як складник громадянського суспільства (А. де Токвіль, А. Колодій, С. Кобеа). На початку ХХ ст. дослідники звернулися до вивчення ролі професійних об'єднань у процесі професіоналізації, тобто перетворення заняття на професійну діяльність. Науковці (А. Флекснер, А. М. Карр-Саундерс і П. А. Вілсон) довели, що наявність асоціації практичних працівників є обов'язковою ознакою (поряд із кількома іншими ознаками) повністю сформованої професійної діяльності (на відміну від непрофесійного заняття). Ці положення надалі розвивали Е. Грінвуд, Н. Н. Футе, Г. Волмер, Т. Карлов і Д. Міллз. У працях А. де Токвіля, А. Колодій, С. Кобеа асоціації розглядаються як важливий складник громадянського суспільства. Таким чином, наукові праці з проблем перетворення непрофесійного заняття на професійну діяльність, висвітлення в них ролі асоціацій у процесі професіоналізації, дали підґрунтя для подальшого аналізу бібліотечних асоціацій як чинника розвитку бібліотечної професії. Коло історико-бібліотекознавчих праць із цих питань є обмеженим. Проблеми перетворення бібліотечної діяльності на професійну розглядалися в працях М. Вінтера, Б. Харрисона, І. Білледі. М. Вінтер серед шести обов'язкових елементів ідеальної моделі повністю сформованої професійної діяльності назвав представницьку професійну асоціацію, що займається загальними стандартами та нормами професійної діяльності. Українська (А. С. Чачко) і російська (А. І. Каптерев) школи бібліотекознавства інакше розуміють процес професіоналізації — як залучення до професії окремих працівників. Водночас, А. С. Чачко вважає, що історичною основою професіоналізації бібліотечних спеціалістів є розвиток соціально-професійної групи бібліотекарів у конкретній країні, та підкреслює, що вагомим складником системи професіоналізації виступають професійні об'єднання.

Другий параграф – «Вітчизняна та зарубіжна історіографія проблеми еволюції професійних бібліотечних асоціацій». В історико-бібліотекознавчому плані дискусійними є визначення мети і завдань бібліотечних асоціацій, їхніх функцій і виокремлення основних напрямів діяльності. Аналіз зарубіжної та вітчизняної літератури засвідчив значну розбіжність у формулюванні мети і завдань бібліотечних асоціацій, визначенні напрямів їхньої діяльності: надання

послуг своїм членам (Р. Боуден), вплив на суспільство (А. Таффс), залучення молоді до професії (Д. Г. Хант), вплив на громадську політику та видавничу діяльність (П. Гарвард-Уільямс). Органами громадського управління бібліотечною справою називають бібліотечні об'єднання М. Вінтер, Т. В. Рубанова, Є. О. Фенелонов, О. Ф. Хорунжий, А. С. Чачко. Увагу до їхньої ролі у професійному розвитку бібліотекарів привернули А. І. Каптерев, Ю. В. Трач, Р. Хілліард. Серед напрямів діяльності бібліотечних асоціацій називають також: створення соціального середовища, в якому розвивається професія (Р. Хілліард); розвиток книгозбірень і бібліотечного обслуговування та захист інтересів бібліотекарів (А. Чаплін, П. Лапо). Ці та інші автори не ставили собі за мету розробити та обґрунтувати наукову класифікацію функцій, завдань і напрямів діяльності асоціацій, не розглядали функції, мету та напрями діяльності в їхній цілісності й повноті.

У зарубіжному та вітчизняному бібліотекознавстві бракує узагальнювальних праць, які б комплексно висвітлювали причини, що спонукають людей до членства в асоціаціях. Деякі аспекти цієї проблеми розглядали бібліотекознавці А. К. Каттс на прикладі Австралійської бібліотечної асоціації, С. Камм і Р. Андерсен на прикладі американських об'єднань. М. Камерон, Д. Кліфт, Р. Боуден, Б. Фішер, М. А. Лоуве та інші вирізняли окремі позитивні та негативні спонуки для членства в асоціації: умова здобуття кваліфікації чи посади, відчуття причетності до професії, пошук практичної допомоги, вплив на розвиток професії тощо. Ці дослідження мають епізодичний характер, однак їхні висновки важливі для розробки теоретико-методологічної моделі діяльності національних бібліотечних асоціацій.

На підставі застосування підходів порівняльного бібліотекознавства, запропонованих Н. Бліссом, Ч. Дейном, М. С. Карташовим, Б. П. Каневским, І. Ф. Тюліною, С. М. Уайтом, В. О. Фоскеттом та іншими дослідниками, еволюція національних бібліотечних асоціацій вивчалася шляхом поєднання вертикального (історичного) й горизонтального (вивчення розвитку та стану в різних країнах світу) дослідження. Порівняльний метод, що його використано в цьому дослідженні, передбачає вивчення діяльності національних бібліотечних асоціацій у різні історичні періоди, виявлення рис подібності та розбіжності, їх пояснення з огляду на економічні, політичні, соціальні, географічні, історичні, культурні, освітні та інші чинники, вивчення й аналіз причин і сутності відмінностей і спільних рис виникнення та діяльності національних бібліотечних асоціацій у різних соціальних, культурних і політичних умовах, визначення загальних тенденцій їх впливу на розвиток бібліотечної професії та вдосконалення управління галуззю в окремій країні й у світі.

Таким чином, у сучасному бібліотекознавстві відсутнє чітке визначення й наукове обґрунтування мети, завдань і напрямів діяльності професійних

бібліотечних асоціацій, їхніх функцій, немає спеціальних комплексних порівняльних досліджень з еволюції діяльності національних бібліотечних асоціацій як чинника вдосконалення управління бібліотечною справою та розвитку бібліотечної професії.

У другому розділі **«Виникнення та розвиток національних бібліотечних асоціацій»** матеріал подається за хронологією, починаючи від 1876 р. – року створення першого національного об'єднання – Американської бібліотечної асоціації. Розвиток національних бібліотечних асоціацій світу досліджено у чотирьох параграфах роботи відповідно до виділених хронологічних періодів:

- 1876–1925 рр. — Виникнення національних бібліотечних асоціацій і розбудова їхньої діяльності в умовах утвердження бібліотечної професії.

- 1926–1950 рр. — Розгортання діяльності національних бібліотечних асоціацій, вплив на розвиток професійної бібліотечної освіти. Утворення нових національних бібліотечних асоціацій, обумовлене кінцем іноземного домінування та утвердженням політичної незалежності в більшості країн Азії.

- 1951–1975 рр. — Діяльність асоціацій в умовах перегляду соціальної відповідальності професії й активізації національно-визвольного руху в світі.

- 1976–2009 рр. — Період кардинальних змін у бібліотечній професії, пов'язаних із застосуванням новітніх інформаційних технологій, із запровадженням концепції інтелектуальної свободи як основи інформаційно-бібліотечної діяльності в умовах демократизації суспільного життя й національного відродження в ряді країн світу.

З метою відтворення цілісної картини виникнення й розвитку національних бібліотечних асоціацій світу всередині перших трьох параграфів другого розділу роботи матеріал подається за географічною ознакою. Спочатку аналізується розвиток діяльності найстарішого національного бібліотечного об'єднання світу - Американської бібліотечної асоціації та інших асоціацій Північної Америки. Далі досліджується розвиток бібліотечних об'єднань в Європі: Північній (Ісландія, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Данія, Великобританія, Ірландія), Центральній (Франція, Бельгія, Голландія, Німеччина, Австрія, Швейцарія), Південній (Португалія, Іспанія, Італія, Греція, Туреччина) та Східній (Польща, Чехія, Словаччина, Болгарія, Румунія, Росія, Білорусь, Україна). Розглядається також становлення асоціацій Азії: в Арабських країнах, Ізраїлі, Ірані та Афганістані; Індії, Пакистані, Бангладеш, Шрі-Ланці; Бірмі, Гонконгу, Індонезії, Малайзії, на Філіппінах, у Сінгапурі, Таїланді, В'єтнамі; на островах Тихого океану, в Китаї, Японії, Кореї, Тайвані, а також в Австралії, Новій Зеландії та інших країнах Океанії; в Африці та Латинській Америці. В четвертому параграфі другого розділу розвиток національних бібліотечних асоціацій в останній чверті ХХ та на початку ХХІ ст. досліджується у такій послідовності: 1) асоціації найбільш розвинутих країн;

2) розвинутих країн, що знаходяться в стадії трансформації (посткомуністичні розвинуті країни; нові азійські індустріалізовані країни; ісламські країни Середнього Сходу); 3) країн, що розвиваються. П'ятий параграф «Становлення та розвиток бібліотечних об'єднань в Україні» присвячено аналізу діяльності бібліотечних асоціацій в Україні, які виникли у середині 90-х років ХХ ст. – Української бібліотечної асоціації та Асоціації бібліотек України.

Протягом **перших п'ятдесяти років (1876-1925 рр.)** після утворення Американської бібліотечної асоціації відбувалося утвердження бібліотечної професії: розвивалися її практика, наука, почали з'являтися навчальні заклади й асоціації практичних працівників у різних країнах, що є неодмінною умовою перетворення непрофесійного заняття на професію. У цей період національні бібліотечні асоціації утворилися в різних країнах Європи, Азії, в Австралії: Великій Британії (1877 р.), Японії (1892 р.), Австралії (1896 р.), Німеччині (1900 р.), Франції (1906 р.), Данії (1905 р.), Росії (1908 р. та 1916 р.), Фінляндії (1910 р.), Норвегії (1913 р.), Голландії (1912 р.), Швеції (1915 р.), Польщі (1917 р.), Україні (1918 р.), Індії (1919 р.), Латвії (1923 р.), Естонії (1923 р.). У деяких країнах, зокрема в Україні, у першій чверті ХХ ст. організація першої національної бібліотечної асоціації була обумовлена національно-культурним відродженням початку ХХ ст. і виробленням засад утворення української держави. Але політичні умови для функціонування національної бібліотечної асоціації в Україні були несприятливими, і вона припинила свою діяльність. Протягом перших п'ятдесяти років асоціації формулюють свої цілі, розбудовують структуру, випробовують різні форми діяльності. Всі національні асоціації кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст. опікувалися становленням бібліотечної освіти, розвитком науки і практики роботи бібліотек, удосконаленням взаємодії між книгозбірнями з метою покращання бібліотечного обслуговування, відкриттям книгозбірень, формуванням їх нових видів, розвитком періодичних і неперіодичних видань. Робилися перші спроби лобювання інтересів бібліотек і законодавчих ініціатив, були проведені перші кампанії на підтримку книгозбірень, порушувалися питання захисту соціальних і матеріальних інтересів бібліотекарів, застосовувався фандрейзинг. Ці напрями набудуть свого подальшого розвитку в наступні роки.

Період 1926–1950-х років характеризувався появою нових тенденцій і напрямів функціонування національних бібліотечних асоціацій США та Великої Британії, де бібліотекарі були вже визнаною професійною групою. Утворення асоціацій в інших країнах було викликано і водночас сприяло професіоналізації працівників книгозбірень. У Скандинавських країнах, в Швейцарії та Франції національні асоціації опікувалися вдосконаленням бібліотечного обслуговування та професійним розвитком членів. Провідними напрямами діяльності асоціацій, що виникли у 1930-ті рр. і стали пріоритетними у ХХ ст., були підтримка

інтелектуальної свободи як основи бібліотечної справи та боротьба з цензурою. Американській бібліотечній асоціації належать суттєві напрацювання у теоретичному, методологічному та методичному плані щодо концепції інтелектуальної свободи напередодні Другої світової війни та в повоєнні роки в період маккартизму. В окреслений період були закладені основи діяльності асоціацій як органу громадського управління бібліотечною справою, робилися спроби утворення комітетів або рад із взаємодії асоціацій. Друга чверть ХХ ст. характеризується суттєвим внеском національних асоціацій у розвиток бібліотечної освіти. В 1926–1950-х рр. тривав пошук оптимальної моделі національних бібліотечних асоціацій. У переважній більшості країн за основу була взята ознака території держави. Робилися також спроби утворити національні бібліотечні асоціації на підґрунті мовно-культурної ознаки, зокрема, в Канаді та США. Розвиток національних бібліотечних асоціацій у країнах Азії, Африки, Латинської Америки у другій чверті ХХ ст. став можливим в умовах розпаду колоніальної системи, краху фашизму та японського мілітаризму. Нові асоціації утворилися в багатьох країнах різних континентів, зокрема на Філіппінах (1923 р.), у Китаї (1925 р.), в Україні (1927 р.), Південній Африці (1930 р.), Новій Зеландії (1930 р.), Литві (1931 р.), Індії (1933 р.), Аргентині (1937 р.), Австралії (1937 р.), Канаді (1943 р. та 1946 р.), Чехії (1946 р.), Словаччині (1946 р.). В 1930-х рр. у європейських країнах із тоталітарним урядом, зокрема в Італії, бібліотечні об'єднання були невеликі та слабкі. У післявоєнний період тенденції тиску, обмеження та заборони спостерігалися в країнах, де утверджувалися режими “народної демократії” й тоталітарні диктатури. Асоціації бібліотечних працівників у республіках колишнього СРСР почали утворювати у 1920-х рр. Діяльність цих професійних бібліотечних об'єднань жорстко регламентувалася державою і невдовзі була заборонена.

Для **періоду 1950–1975 років** було характерним значне кількісне зростання та розширення географії існування національних бібліотечних асоціацій, обумовлене крахом колоніальної системи після Другої світової війни та розбудовою незалежних національних держав в Азії та Африці. Національні бібліотечні об'єднання в країнах Азії та Африки вплинули на становлення бібліотечної професії в своїх країнах, однак більшість із них були слабкими. В третій чверті ХХ ст. бібліотечні асоціації активно створювалися також у країнах Латинської Америки, зокрема в Аргентині, Мексиці, Бразилії. Вони об'єднували бібліотекарів для захисту своїх прав. На американському континенті потреби національно-культурного розвитку певних національних груп викликали до життя появу спеціальних національних асоціацій, зокрема Українську бібліотечну асоціацію Америки в США, і розвиток діяльності асоціацій франкомовних і англомовних бібліотекарів у Канаді. Для національних бібліотечних асоціацій

розвинутих демократичних країн, а також країн, які пішли демократичним шляхом розвитку, зокрема Японії після краху милітаризму, у період 1951–1975 рр. було характерним визначення професійних цінностей і обстоювання демократичних цінностей, прав громадян. Розбудова освітнього напрямку спричинила створення в цей період спеціальних структур, відповідальних за бібліотечну освіту. Національні об'єднання намагалися впливати на уряд для прийняття позитивних рішень щодо розвитку бібліотек, деяким із них удалося досягти суттєвих зрушень у розвитку бібліотечного законодавства, виділенні коштів тощо. Але на новий рівень у цей період змогла піднятися лише законодавча діяльність Американської бібліотечної асоціації. Була створена Національна бібліотечно-інформаційна комісія при Офісі США з питань освіти та започатковано регулярні Конференції з питань бібліотечно-інформаційного обслуговування у Білому домі.

В останній чверті XX та на початку XXI ст. національні бібліотечні асоціації відіграли суттєву роль у кардинальних змінах у бібліотечній професії, пов'язаних із розвитком новітніх інформаційних технологій, запровадженням концепції інтелектуальної свободи як основи інформаційно-бібліотечної діяльності в умовах демократизації суспільного життя та національного відродження в ряді країн світу. Спостерігається тенденція розширення бібліотечними асоціаціями кола тих, кого вважають професіоналами бібліотечної справи: до бібліотекарів приєднуються документалісти та інформаційні працівники, асоціації відповідно трансформують свою діяльність. В означений період суттєво збільшується кількість національних бібліотечних асоціацій — загальнобібліотечних і спеціальних. У країнах, що розвиваються, національні бібліотечні асоціації створювалися паралельно з виокремленням професійної групи бібліотекарів. У цих країнах бібліотечні асоціації є невеликими за кількістю членів, бо обмеженою є загальна кількість бібліотекарів і не розвинута мережа бібліотек; бібліотечні асоціації погано фінансуються. Проте, їхні цілі й завдання кардинально не відрізняються від тих, що стоять перед національними бібліотечними асоціаціями розвинутих країн. У розвинутих країнах створення нових національних асоціацій в останній чверті XX ст. було пов'язане з потребами окремих професійних груп, зокрема, бібліотекарів, що обслуговують людей із фізичними обмеженнями, або читачів певних етнічних груп, а також із швидким розвитком інформаційних технологій і доконечною потребою в обміні інформацією та взаємодії між професіоналами з цих питань. У країнах, що переживали соціально-економічні перетворення (посттоталітарних країнах), виникнення чи відновлення діяльності професійних бібліотечних об'єднань було пов'язано із соціально-економічними та політичними перетвореннями, з демократизацією суспільства, змінами в соціокультурній сфері, національним відродженням. Важливим наслідком політичних та соціально-економічних трансформацій і розвитку бібліотечної

професії в Україні було утворення національних бібліотечних асоціацій – Асоціації бібліотек України у 1991 р. та Української бібліотечної асоціації у 1995 р.

У цей період урізноманітнюється діяльність національних бібліотечних асоціацій, активізуються міжнародні зв'язки. Вони суттєву увагу приділяють безперервній освіті бібліотекарів, розробляють кодекси професійної етики, проводять кампанії на підтримку книгозбірень і читання, беруть участь у законотворчій діяльності.

Історичний і порівняльно-бібліотекознавчий аналіз великого обсягу конкретно-історичного матеріалу дозволив відтворити цілісну картину та визначити тенденції розвитку національних бібліотечних об'єднань, виокремити основні напрями їхньої діяльності в історичній перспективі: управління галуззю (участь у розробці бібліотечно-інформаційної політики та законодавча діяльність, підтримка бібліотек і бібліотекарів) і розвиток професії (вдосконалення бібліотечної практики; стимулювання наукових досліджень; бібліотечна деонтологія; безперервна бібліотечно-інформаційна освіта; видавнича діяльність). Цим напрямам присвячені третій і четвертий розділи дисертації.

У третьому розділі розглядається **роль національних бібліотечних асоціацій в управлінні бібліотечною справою**. Перший параграф має назву «Трансформація бібліотеки як соціального інституту в умовах переходу до інформаційного суспільства та актуалізація діяльності бібліотечних асоціацій». Політичні, економічні, технологічні та соціальні зміни у суспільстві, що впливають на трансформацію бібліотек знаходяться під постійним моніторингом національних бібліотечних асоціацій і визначають напрями їхньої діяльності. Сучасна книгозбірня - це соціальний інститут, що функціонує в умовах інформаційного суспільства, запровадження інформаційних і комунікаційних технологій. На її діяльність впливають ринкові відносини, глобалізація, зміни в сутності праці та відпочинку. Вона знаходиться під впливом демографічних та інших чинників, які зумовлюють перегляд соціальних функцій, напрямів і форм діяльності бібліотеки. Національні бібліотечні об'єднання консолідують фахівців навколо вирішення актуальних проблем трансформації книгозбірень в умовах переходу від документної до інформаційної парадигми та розвитку електронних бібліотек. До загальносвітових чинників, що впливають на розвиток сучасних книгозбірень як соціального інституту, в Україні додалися чинники, пов'язані з трансформацією суспільства від тоталітарного до демократичного, національним відродженням, створенням правової держави, розвитком ринкових відносин. У соціальному, економічному і технологічному середовищі, що постійно змінюється, бібліотечні асоціації допомагають фахівцям не лише відповідати вимогам, пов'язаним із трансформацією бібліотек відповідно до політичних, економічних, технологічних і соціальних змін у суспільстві, але й зрозуміти свою відповідальність за соціальні

перетворення.

У другому параграфі розділу розглядається концепція інтелектуальної свободи як основа діяльності бібліотечних асоціацій у демократичному суспільстві, проаналізовано, зокрема, внесок Американської бібліотечної асоціації у розробку теоретико-методологічних засад і впровадження концепції інтелектуальної свободи у практику роботи книгозбірень. Визначені наприкінці 30-х років ХХ ст. принципи інтелектуальної свободи та вільного й рівноправного доступу до інформації. Американська бібліотечна асоціація розглядає як основу бібліотечно-інформаційної діяльності. На цих принципах побудовано "Бібліотечний білль про права" і положення "Про свободу читання", якими керуються фахівці галузі, забезпечуючи вільний доступ та обмін інформацією без будь-яких обмежень і цензури. Підвалини забезпечення прав читачів в умовах застосування новітніх інформаційних технологій визначає документ "Доступ до електронної інформації, служб і мереж: інтерпретація "Бібліотечного білля про права". Американська бібліотечна асоціація сприяє захисту інтелектуальної свободи зусиллями трьох організаційних структур: Комітету з інтелектуальної свободи, Офісу інтелектуальної свободи та Фондації свободи читання. Досвід Американської бібліотечної асоціації широко використовується іншими країнами, які обирають демократичний шлях розвитку. 1954 р. було прийнято "Маніфест про свободу бібліотек" Японської бібліотечної асоціації. Подібні документи ухвалили національні об'єднання інших країн, зокрема Українська бібліотечна асоціація - «Маніфест про демократизацію бібліотек» у 1995 р.

Бібліотечні об'єднання опікуються проблемами організації доступу до інформації - фізичного та інтелектуального. Відповідно до конкретно-історичних умов в окремих країнах члени асоціацій консоліднуються навколо завдань практичної організації вільного і рівноправного доступу до інформації у бібліотеках і вирішення комплексу філософських, соціально-економічних і технологічних проблем, перегляду деяких засад бібліотечно-інформаційної діяльності. Це стосується, зокрема, концепцій бібліографічного доступу до інформації, проблем бібліографічної ідентифікації документів, кооперації та створення бібліотечно-інформаційних систем і мереж, удосконалення організаційних аспектів роботи книгозбірень та упорядкування середовища бібліотечно-інформаційного обслуговування, забезпечення збереження і поповнення бібліотечних фондів, інформування громадськості про завдання і можливості бібліотек, підвищення інформаційної грамотності. Активність асоціацій і глибина вирішення цих проблем залежить від соціально-економічних і політичних умов в окремих країнах, від зрілості національної бібліотечної асоціації та розуміння нею своїх завдань у сучасному соціокультурному середовищі.

У третьому параграфі третього розділу досліджується вплив асоціацій на бібліотечно-інформаційне законодавство, організацію та управління бібліотечною справою. Сприяння гармонізації інформаційно-бібліотечної політики держави, оптимізація організації та управління бібліотечною справою є одним з основних напрямів діяльності переважної більшості національних бібліотечних об'єднань світу. Вони відіграли велику роль у створенні та вдосконаленні бібліотечно-інформаційного законодавства. Завдання національних асоціацій - донести консолідовану думку представників галузі до уряду країни, а обов'язок регіональних і місцевих об'єднань - відстоювати потреби книгозбірень, бібліотечної справи та бібліотекарів перед місцевим урядом. Американська бібліотечна асоціація через своє Вашингтонське бюро відстежує законодавчу діяльність у галузі, трансформує основні цілі своєї діяльності в законодавчі акти, проводить роботу з членами Конгресу, спрямовану на надання федеральної допомоги книгозбірням. Американська бібліотечна асоціація проводить систематичну лобістську діяльність і забезпечує федеральні субсидії, що доповнюють бібліотечні бюджети. Основними прийомами лобізму, що їх застосовує асоціація, є: безпосередні контакти; тиск знизу; роз'яснення, інформування, розповсюдження результатів досліджень, створення фондів для кандидатів тощо. Щорічно в рамках Національного тижня бібліотек Вашингтонське бюро Американської бібліотечної асоціації спільно з іншими асоціаціями організовує Законодавчий день - з'їзд бібліотекарів країни для безпосереднього спілкування із членами Конгресу і лобювання важливих для розвитку галузі питань. Американська бібліотечна асоціація відіграла консолідуючу роль щодо законодавчого і організаційного забезпечення доступу громадян до урядової інформації, гармонізації закону про копірайт, розробки й запровадження федеральних програм інформатизації. В Німеччині інформаційно-бібліотечна політика на національному рівні розробляється та реалізується державними структурами за підтримки Федеративного об'єднання німецьких бібліотечних союзів. На щорічних зібраннях бібліотечних союзів Німеччини активно обговорюються соціальні аспекти використання інформації: завдання забезпечення вільного доступу до інформації та проблеми скорочення державного фінансування бібліотек, проблеми цензури та прав людини, дотримання законів авторського права в умовах застосування нових інформаційних технологій та ін. Консолідована думка щодо цих питань доводиться до громадськості та урядовців. Норвезька бібліотечна асоціація використовує лобістські методи діяльності, підтримує формальні та неформальні контакти з міністерством, яке готує документи для ухвалення парламентом, співпрацює з іншими громадськими організаціями та державними структурами. Норвезька асоціація залучає до своєї роботи політиків, що сприяє вирішенню важливих для суспільства, галузі та професії проблем. Бібліотечні асоціації Великої Британії та

Швеції відіграли виключну роль у розробці та вдосконаленні законів про публічні бібліотеки. Зі спробами гармонізації бібліотечного законодавства виступають бібліотечні асоціації Росії, зокрема, щодо єдиних підходів до правил митної розчистки книжкової продукції для бібліотек, зниження вартості поштових послуг з пересилки літератури. На думку представників бібліотечних асоціацій Росії необхідно поділити відповідальність між державними органами та асоціаціями, перш за все на регіональному рівні, місцевій владі слід активніше використовувати асоціації для професійної експертизи при прийнятті рішень. З розвитком громадянського суспільства, розбудовою громадських бібліотечних об'єднань, у процесі трансформації професійної свідомості бібліотечних працівників посилюється тенденція залучення бібліотечної громадськості до формування і реалізації інформаційно-бібліотечної політики в Україні. Зокрема, керівники Української бібліотечної асоціації та Асоціації бібліотек України брали участь у слуханнях у Верховній Раді України з питань змін і доповнень до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу».

У четвертому параграфі розглядається внесок національних бібліотечних асоціацій у формування іміджу книгозбірень, підвищення престижу професії та захист інтересів бібліотечних працівників. Престиж професії визначають економічні фактори та авторитетність і знання, якими володіють представники професії. В будь-якому суспільстві бібліотекарі не володіють економічною владою, їхня сила полягає в авторитетності та знаннях (Ф. Спаулдінг). Національні бібліотечні асоціації доводять до відома громадськості, якими спеціальними знаннями та навичками володіють бібліотечно-інформаційні професіонали для забезпечення високоякісного бібліотечного обслуговування громадян. Асоціації також пояснюють бібліотекарям, що престиж професії залежить від їхньої кваліфікації та якості виконання професійних функцій, відповідності потребам суспільства, що постійно змінюється. В другій половині 1980-х років Асоціація спеціальних бібліотек США здійснила широкомасштабне дослідження уявлень про бібліотекаря та вимог до нього, результати якого враховувала для маркетингу професії, а також при підготовці документу “Компетенції працівників спеціальних бібліотек XXI століття” (1997 р.), що визначає перспективи розвитку професії. Аналогічний документ розробили на зламі століть і німецькі бібліотечні асоціації.

Бібліотечні асоціації активно застосовують рекламну діяльність, яка сприяє затвердженню іміджу, формує суспільну думку через реалізацію системи заходів, що встановлюють комунікативний зв'язок із населенням, органами управління тощо. У США, Великій Британії, Норвегії рекламна діяльність здійснюється асоціаціями на національному і місцевому рівнях, а також на рівні окремої бібліотеки. Найбільший ефект мають бібліотечні об'єднання, які утворили певні організаційні структури для інформування громадськості, проводять чітко

сплановані PR-акції, зокрема, національні кампанії підтримки книгозбірень і читання, систематично працюють із медіа, урядом, громадськими організаціями, бізнесом та іншими партнерами. Ефективним засобом привертання уваги суспільства стали Національні тижні бібліотек і щорічні конференції бібліотечних асоціацій. Національні тижні бібліотек започаткували у США 1957 р., пізніше їх почали проводити в інших країнах, зокрема, у Великій Британії, Австралії, Новій Зеландії, Канаді, Вірменії. У Данії та Нідерландах популяризацією бібліотек у суспільстві займаються створені з ініціативи асоціацій державні й комерційні установи. Однак, не в усіх країнах бібліотекарі приділяють увагу іміджу бібліотек і професії. Зокрема, в країнах Азії, де у 1990-ті роки бібліотечна справа розвивалася досить швидкими темпами, ці питання не були першочерговими, і деякі фахівці висловили думку, що вболівання за статус професії та її імідж виступають на передній план у період стагнації, а не розвитку.

Можливості захисту бібліотечних працівників асоціаціями обумовлені соціальною системою та соціально-економічною ситуацією в окремих країнах, а також усвідомленням асоціаціями своїх функцій у порівнянні з профспілками. Спільне та відмінне між асоціацією і профспілкою аналізували М. Хауг і М. Суссман. Вони зазначили, що професіоналізація та тред-юніонізм – це два процеси, завдяки яким члени професії намагаються колективно досягти покращання професійної діяльності й підкреслили, що профспілки та професійні асоціації пропонують різні шляхи для покращання професійного статусу, їх часто вважають антиподами, особливо це стосується їхньої культури, мотивів спільних дій і цінностей. Основна відмінність між професійними асоціаціями та профспілками полягає в орієнтації на професійну інтеграцію та об'єднання - у випадку асоціацій, і вирішення існуючого конфлікту, якщо мова йде про профспілки (Т. Парсонс, Дж. Ван Маанен і С. Барлі, Дж. Галаскієвич). Як правило, профспілки починають діяти, коли існує конфлікт між менеджерами та працівниками, що роз'єднує професію, а дія асоціації спрямовується на інтеграцію всіх представників професії на основі спільних цінностей. Асоціація виводить професію поза межі окремих установ, об'єднує членів професії на основі спільного знання та кваліфікацій, а профспілка визнає різницю між владними повноваженнями та інтересами, котрі визначаються посадою, що її обіймає кожен професіонал в установі. Мотиви вступу до асоціації відрізняються від мотивів приєднання до профспілки. Мета асоціації – загальне благо. Стосовно бібліотечних асоціацій – це покращання доступу до інформації, інтелектуальна свобода, писемність, а також розвиток професійних стандартів і професійного знання. Профспілки переважно зацікавлені в отриманні членами певних економічних благ (Т. Гувекамп). Однак деякі науковці (зокрема, Л. Александер) заперечують виключну спрямованість

асоціацій на загальне благо, зазначаючи, що професіонали також зацікавлені у покращанні свого фінансового стану, і пропонують визнати цю зацікавленість.

На прикладі діяльності Американської бібліотечної асоціації в дисертації проаналізований процес поступового поєднання двох напрямів - сприяння професійному розвитку бібліотекаря та покращанню умов його праці, що відбувався у другій половині ХХ ст. Серед завдань Кампанії на підтримку бібліотекарів Америки (2000 р.) була визнана необхідність відстоювати принцип справедливої оплати праці. Захистом економічних інтересів і працевлаштуванням членів опікуються, зокрема, асоціації Франції, Німеччини, Данії, Великої Британії. У деяких країнах, зокрема, в Австралії, Данії, Норвегії, бібліотечним об'єднанням великою мірою притаманні функції профспілкових організацій. Втім, у переважній більшості країн бібліотечні асоціації та профспілки виконують різні функції, мають різне призначення, хоча спостерігається їх певне зближення, зокрема, у тій частині, що стосується лобювання інтересів професії й працевлаштування.

У четвертому розділі дисертації досліджується **внесок національних бібліотечних асоціацій у розвиток професії**. Перший параграф присвячений їхньому впливу на вдосконалення бібліотечної практики та стимулювання наукових досліджень. Більшість національних бібліотечних об'єднань серед провідних напрямів своєї діяльності вбачають розробку та сприяння дотриманню професійних стандартів, тобто певних норм, що рекомендовані для всіх представників професії. Від цього залежить якість бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах функціонування глобальних інформаційних мереж. За деякими виключеннями стандарти та норми, що їх розробляють національні бібліотечні асоціації, не є обов'язковими з юридичної точки зору, але їх невиконання передбачає моральну відповідальність. Бібліотечні об'єднання на основі теоретичного вивчення питання та аналізу практики роботи з урахуванням соціокультурних вимог до професії формулюють загальні професійні вимоги до працівників книгозбірень. Асоціації відіграли визначну роль у розробці стандартів опису та класифікації документів, міжбібліотечного абонементу, бібліографічної реєстрації, доступності документів, бібліотечного менеджменту, бібліотечного обладнання, автоматизації. Відповідні комітети та робочі групи асоціацій розробляють, або перекладають і адаптують до національних умов стандарти й рекомендації міжнародних організацій. Зокрема, права на переклад і видання Англо-американських правил каталогізації отримали Бразильська, Шведська, Японська бібліотечні асоціації у 1978 р., Йорданська, Російська, Норвезька бібліотечні асоціації у 1988 р. Саме професійні об'єднання в цих країнах взяли на себе функцію поширення міжнародно визнаних правил і норм. Заслугою Бібліотечної асоціації Великої Британії стала розробка стандартів діяльності й статуту публічних бібліотек, положень про довідкову службу, правил користування

бібліотекою. Бібліотечні асоціації США та Малайзії запровадили стандарти обслуговування в шкільних книгозбірнях. Суттєвим доробком національних бібліотечних асоціацій США стало покращання бібліотечного обслуговування громадян із особливими потребами. Вдосконаленню бібліотечної практики послуговує запровадження бібліотечною громадськістю нагород і присвоєння почесних звань за професійні досягнення. Бібліотечні асоціації Великої Британії, Гонконгу надають своїм найкваліфікованішим членам статус привілейованих членів.

Важливий напрям розвитку бібліотечної професії – стимулювання наукових досліджень. Відповідні структури асоціацій (комітети, комісії, секції, круглі столи) стимулюють і організують науково-дослідну діяльність. Вони формулюють ідею або концепцію, яка знаходить відображення в дослідницькому проекті. Бібліотечні об'єднання шукають джерела фінансування проекту, формують дослідницьку групу для його реалізації, здійснюють контроль за ходом дослідження, розповсюджують і сприяють впровадженню його результатів. Діяльність багатьох асоціацій передбачає співробітництво, спрямоване на спільне виконання науково-дослідних проектів, проведення наукових конференцій і семінарів. Розвинуті об'єднання, зокрема, Американська бібліотечна асоціація, займаються науковою розробкою актуальних проблем - правил бібліографічного опису документів, їхньої предметизації та класифікації, збирають і аналізують статистичну інформацію щодо бібліотек, здійснюють моніторинг досліджень у галузі бібліотекознавства.

Другий параграф має назву «Професійна етика: роль бібліотечних асоціацій у визначенні соціальної відповідальності та морально-етичних норм професії». Розробкою та вдосконаленням кодексів етики бібліотекарів, як зафіксованої системи цінностей, моральних норм і правил професійної діяльності, займаються національні бібліотечні асоціації. На початок XXI ст. такі кодекси були прийняті 33-ма національними бібліотечними асоціаціями. Проте, у деяких країнах кодекси етики відсутні (наприклад, Уганда, Південна Африка, Аргентина), або члени асоціації проводять дискусії щодо їхньої розробки (Мексика та Норвегія). Професійні кодекси привносять у професію виміри соціальної відповідальності, орієнтують професійну діяльність на загальне благо. Вони допомагають вирішувати етичні питання, які не визначаються формальними законами, а потребують від представників професії вільного вибору. Існує три типи кодексів етики: надихаючий, регулятивний (директивний) та освітній. Найчастіше кодекси етики бібліотечних працівників є водночас надихаючими та освітніми. До кодексів етики включені певні групи питань – ціннісні орієнтири, навколо яких виникають проблемні ситуації. Це такі питання як професійний розвиток, чесність, конфіденційність, вільний і рівноправний доступ до інформації. Найчастіше в кодексах професійної етики бібліотечних асоціацій зустрічаються принципи

конфіденційності та вільного і рівноправного доступу до інформації, а інші принципи, такі, зокрема, як ставлення до інтелектуальної власності, демократії, визначення відповідальності по відношенню до суспільства включаються рідше. У демократичному суспільстві концепція інтелектуальної свободи - основний постулат етики бібліотечного працівника. Це чітко сформульовано у кодексах етики, укладених асоціаціями США, Канади, Австралії, України, Японії. Розробка Кодексу етики у 1996 р. стала важливим внеском Української бібліотечної асоціації у розвиток професії.

Дотримання кодексу етики є обов'язковою умовою членства в професійній бібліотечній асоціації. Асоціації утворюють певні структури (комітети з етики, дисциплінарні комітети) для забезпечення дієвості професійних моральних кодексів, розробляють процедури, через які такі структури виконують це завдання.

Третій параграф четвертого розділу присвячений аналізу внеску національних асоціацій у розвиток безперервної бібліотечно-інформаційної освіти. Бібліотечні об'єднання виробили певну систему освітньої діяльності, яку вони здійснюють через: розвиток і затвердження стандартів професійної освіти та запровадження програми акредитації освітніх установ і окремих дисциплін; сертифікацію своїх членів; освітні програми під час конференцій та інших зібрань; навчальні курси; фінансування та проведення наукових досліджень з проблем освіти; видавничу діяльність. Асоціації сприяють виявленню суспільної потреби у підвищенні фахового рівня бібліотечних фахівців і формують потребу особистості у професійному вдосконаленні, сприяють засвоєнню культури професійної діяльності. Провідні асоціації світу визначили своє поле діяльності на всіх етапах професіоналізації бібліотечних працівників. Вони займаються професійною освітою молоді до її приходу на роботу в бібліотеку, в процесі професійної діяльності працівників на їхньому робочому місці, організують підвищення кваліфікації.

Якщо у Франції, Німеччині, Росії, Україні присудження кваліфікації бібліотечним працівникам здійснюється державними установами - університетами, академіями або спеціальними бібліотечними школами, то у Великій Британії, Австралії, Ізраїлі, Новій Зеландії бібліотечні асоціації проводять свої спеціальні екзамени та видають відповідні дипломи, тобто бібліотечні об'єднання присуджують професійні кваліфікації. У США та в деяких інших країнах видають дипломи і присвоюють кваліфікації університети та бібліотечні школи, а національна асоціація контролює стандарти освіти шляхом визнання кваліфікацій. У Великій Британії асоціація присвоює бібліотекарям, які мають ступінь магістра та виконали певні вимоги, кваліфікацію асоційованого члена або дійсного члена, без чого неможливе кар'єрне зростання.

Американським феноменом, який розповсюджується в світі, є акредитація Американською бібліотечною асоціацією навчальних закладів, що готують спеціалістів у галузі бібліотечної справи та інформаційної науки. Акредитація є добровільною та полягає у суспільній оцінці якості підготовки спеціалістів у бібліотечних школах (на відміну від ліцензування, яке є обов'язковим і здійснюється урядом). За допомогою акредитації асоціації визначають та оприлюднюють погоджений із представниками професії рівень професійної освіти. Акредитацію вищих бібліотечних шкіл США і Канади здійснює Комітет з акредитації Американської бібліотечної асоціації. В розробці положення з акредитації беруть також участь представники 18 американських і канадських бібліотечних та інформаційних асоціацій.

Національні бібліотечні об'єднання опікуються також пошуком коштів на професійну підготовку членів, виділенням стипендій, відбором здібної молоді для здобуття бібліотечної освіти, залученням до професії людей із особливими потребами, представників національних меншин тощо. Бібліотечні асоціації зважають на проблему зменшення кількості робочої сили у бібліотечно-інформаційній галузі, старіння фахівців і розробляють шляхи подолання цієї негативної тенденції (зокрема, Американська та Австралійська асоціації). Вони аналізують і класифікують бібліотечну діяльність і бібліотечні посади, ініціюють і запроваджують освітні програми для забезпечення професійної підготовки працівників для цих посад.

Важливими засобами, що сприяють безперервній освіті фахівців стали щорічні конференції національних асоціацій США, Великої Британії, Німеччини, Болгарії, України та ін. країн. З 1990-х років асоціації ініціюють поширення дистанційної освіти.

Організацією освітньої діяльності в асоціаціях займаються секції або круглі столи. Зокрема, у Російській бібліотечній асоціації працює секція бібліотечної професії, кадрів і безперервної освіти, а в Українській бібліотечній асоціації – секція безперервної бібліотечної освіти. З 1999 р. при Українській бібліотечній асоціації та Державній академії керівних кадрів культури та мистецтв працює Центр інформаційно-бібліотечної освіти.

У четвертому параграфі, який має назву «Видавнича діяльність національних бібліотечних асоціацій», досліджуються періодичні та неперіодичні видання, що їх видають бібліотечні об'єднання, та їхня роль у розвитку професії. Аналіз документального потоку і масиву видань бібліотечних товариств показав, що історично склалася певна система видань. Її завдання - документувати діяльність асоціацій, забезпечувати консолідацію та поінформованість членів, а також сприяти розвитку інноваційних напрямів бібліотечної справи. Видання національних бібліотечних асоціацій стали важливим складником системи

професійних видань бібліотечно-інформаційної галузі. В деяких країнах видавнича діяльність асоціацій стала важливим джерелом прибутку, який витрачається на інші програми.

Бібліотечні періодичні видання асоціацій ведуть свій початок від 1876 р. від спільного для асоціацій США і Великої Британії журналу – «American Library Journal». Відтоді була створена певна система періодичних видань асоціацій, різних за напрямом і змістом, формою подачі матеріалів. Ця система продовжує розвиватися, відповідаючи на потреби бібліотечної теорії та практики, використовуючи новітні поліграфічні засоби та інформаційні технології. Періодичні видання національних асоціацій представлені журналами, бюлетенями, інформаційними листками. Деякі бібліотечні асоціації (наприклад, Американська та Японська) отримання журналу використовують як позитивну спонуку для членства. Частина періодичних видань асоціацій призначена всім членам, тоді їхній зміст відображає загальні інтереси професії. Великі асоціації поділяються на секції чи групи, які видають свої періодичні органи спеціального характеру, присвячені тому чи іншому напрямку бібліотечної діяльності або призначені певній групі працівників (бібліотекарям шкільних, правничих книгозбірень тощо). Високу національну та міжнародну репутацію з огляду на зміст, доступність та впливовість мають журнали Бібліотечної асоціації Великої Британії (тепер CILIP) «Library Association Record» та Американської бібліотечної асоціації «American Libraries».

Неперіодичні видання асоціацій виникали в такій послідовності: рекомендаційні матеріали на допомогу відбору літератури, керівництва з каталогізації, довідково-бібліографічні видання, керівництва та методична література, путівники по бібліотеках та огляди бібліотечних ресурсів, інформаційні матеріали про документи, що потребують особливого зберігання і обробки, публікації, присвячені бібліографічному контролю (Ф. Лудінгтон). Більшість асоціацій, зокрема Великої Британії, Канади, Нової Зеландії, Південної Африки, займалися виданням покажчиків періодики. Видання з класифікації та правил опису документів також були в полі зору асоціацій - американської, британської, австралійської, індійської. Глибокі ретроспективні дослідження галузі, бібліотечної професії, біографічна література з'являється у видавничій продукції національних бібліотечних асоціацій наприкінці 1950-х рр. Наприкінці ХХ ст. бібліотечні об'єднання розвинених країн видавали наукову, виробничу, довідкову, навчальну, науково-популярну літературу - книги, брошури, листівки, плакати. При деяких асоціаціях були створені свої видавництва, наприклад, «Library Association Publishing» у Великій Британії. У більшості країн, що розвиваються, видаються лише матеріали наукових конференцій і семінарів, звіти, путівники по бібліотеках. З 1990-х років активно розвиваються електронні публікації, зокрема в США та в Європі. 1997 р. Е. Валаускас увів поняття «віртуальної асоціації», яка завдяки

використанню Інтернет-комунікацій зможе краще забезпечити потреби членів у комунікації та обміні інформацією.

Відбувається кількісне зростання і якісний розвиток видавничої продукції Української бібліотечної асоціації. Спостерігається формування системи видань, яка представлена періодичними і неперіодичними публікаціями, паперовими та електронними виданнями. Різні види публікацій та їх жанри – огляд, збірка, розвідка, плакат, стаття, інформація, програма курсу - виконують відповідні функції у системі. Виходить наукова, виробнича, навчальна література. Публікації Української бібліотечної асоціації сприяють залученню фахівців до членства в об'єднанні, їхній професійній консолідації та розвитку професійної свідомості, членів асоціації та професії в цілому інформують про діяльність асоціації, про здобутки та напрями розвитку галузі.

ВИСНОВКИ

1. На початок XXI століття історіографічний доробок науково-практичних досліджень історії та функціонування бібліотечних асоціацій складається з широкого масиву зарубіжних і вітчизняних публікацій, а також відомостей про діяльність національних бібліотечних асоціацій. Аналіз праць, узагальнення основних тенденцій і різних аспектів вивчення діяльності національних бібліотечних об'єднань дало можливість сформулювати узагальнену картину ступеня дослідження проблеми, поглядів вчених і практиків на їхні завдання й функції. Спеціальна увага була приділена порівняльному аналізу вітчизняних і зарубіжних досліджень проблеми, теоретичним бібліотекознавчим працям, що визначали місце бібліотечних асоціацій як професійних об'єднань у професійній сфері. Разом з тим, проблема еволюції національних бібліотечних асоціацій, у тому числі визначення основних тенденцій і особливостей їхнього функціонування та ролі у розвитку бібліотечної справи та професії, залишилася нерозв'язаною.

2. Характеризуючи національні бібліотечні асоціації як соціальне явище слід спиратися на історичні, теоретичні й практичні аспекти цього складного соціального формування, призначеного для виконання певних функцій у соціальному середовищі й реалізації інтересів своїх членів. Асоціація - це соціальна структура, що створена формальним поєднанням окремих осіб і груп. В історичній перспективі досліджена соціальна система національної бібліотечної асоціації, яка включає такі компоненти: люди (інтереси, здібності, цінності та очікування членів асоціації); процес (поведінка, установки та взаємодія, що мають місце в асоціації на індивідуальному, груповому та міжгруповому рівнях); структура (формальні механізми та системи асоціації, що спрямовують її діяльність на реалізацію цілей та інтересів її членів); середовище (зовнішні умови

функціонування). Для діяльності професійних бібліотечних асоціацій притаманні предметність, що обумовлена результатами минулої діяльності, накопиченим досвідом і знаннями. Ефективність бібліотечної асоціації залежить від того, в якій мірі її внутрішні процеси та структури забезпечують виконання функцій, для яких вона призначена, а також від ступеня реалізації інтересів і цілей її членів. Керівництво та члени асоціації мають уточнювати та переосмислювати свої відносини із середовищем. Це знаходить своє виявлення в зміні її стратегії, перебудові її структур і процесів. Тому для ефективною асоціації притаманний безперервний процес розвитку, який спрямований на підтримку та підвищення ступеня узгодженості між складниками її соціальної системи. Представницька професійна асоціація – обов'язковий елемент ідеальної моделі повністю сформованої професійної діяльності й, водночас, бібліотечні об'єднання – важливий складник громадянського суспільства.

3. Національні бібліотечні асоціації переживають певні етапи: зародження і період розвитку, період розквіту та, у випадку відсутності актуалізації їхньої діяльності, або через політичні причини, занепаду і припинення функціонування. Наукова реконструкція та історико-порівняльний аналіз дозволили обґрунтувати періодизацію становлення і розвитку національних бібліотечних асоціацій у різних країнах світу:

- 1876–1925 рр. — Виникнення національних бібліотечних асоціацій і розбудова їхньої діяльності в умовах утвердження бібліотечної професії.

- 1926–1950 рр. — Розгортання діяльності національних бібліотечних асоціацій, вплив на розвиток професійної бібліотечної освіти. Утворення нових національних бібліотечних асоціацій, обумовлений кінцем іноземного домінування та утвердженням політичної незалежності в більшості країн Азії.

- 1951–1975 рр. — Діяльність асоціацій в умовах перегляду соціальної відповідальності професії й активізації національно-визвольного руху в світі.

- 1976–2009 р. — Період кардинальних змін у бібліотечній професії, пов'язаних із застосуванням новітніх інформаційних технологій, із запровадженням концепції інтелектуальної свободи як основи інформаційно-бібліотечної діяльності в умовах демократизації суспільного життя й національного відродження в ряді країн світу.

4. Еволюція національних бібліотечних асоціацій детермінована історичним, соціальним, політичним та економічним розвитком суспільства. Бібліотечні об'єднання знаходяться в економічній, соціально-політичній і духовно-інформаційній взаємодії з іншими соціальними системами. Формування національних асоціацій відбувалося у кореляції із розвитком національних держав. У роботі з'ясовано, що існують загальносвітові тенденції розвитку національних бібліотечних асоціацій, які мають свою національну специфіку. Спільні проблеми

бібліотечної діяльності та розвитку професії визначають спільні риси і напрями діяльності національних бібліотечних асоціацій різних країн.

Водночас, на роль і напрями діяльності асоціації впливають особливості розвитку бібліотечної справи в окремій країні, система інформаційно-бібліотечного забезпечення, що склалася. Великий вплив на розвиток асоціацій як демократичного інституту розвитку професії та управління бібліотечною діяльністю мала політична та економічна система країни. Бібліотечні асоціації найбільшого розвитку досягли і найбільший вплив мають у демократичних країнах, де в основі бібліотечної діяльності та їхнього функціонування лежить концепція інтелектуальної свободи. Країни, де держава здійснює централізований контроль над бібліотечними установами, активність асоціацій, їхній вплив на розвиток професії та управління галуззю перебуває в обернено пропорційній залежності від ступеня централізації. Опосередковано, через потреби бібліотечного обслуговування та через бібліотечну професію, на еволюцію напрямів і зміст діяльності бібліотечних асоціацій впливають соціологічні фактори (расовий, національний, статевий, віковий склад суспільства і професії); економічні; культурно-духовні фактори (мова, релігія, система цінностей); політичні фактори; система освіти.

Виникнення нових бібліотечних асоціацій було обумовлено зовнішніми по відношенню до бібліотечно-інформаційної діяльності та внутрішніми факторами. До зовнішніх факторів належать політичні трансформації: національно-визвольний рух і соціально-політичні зміни. Внутрішні причини створення національних бібліотечних асоціацій шляхом відокремлення від вже існуючих обумовлені змінами в бібліотечній галузі: розвитком бібліотечної науки, освіти, практики; переходом до інформаційних технологій; розповсюдженням нових видів документів; диференціацією книгозбірень і створенням мереж бібліотек різних типів. Саме специфікою діяльності бібліотек різних типів і видів, яка проявилася наприкінці ХХ ст., обумовлена поява спеціальних національних бібліотечних об'єднань - асоціацій публічних, університетських, шкільних, медичних, теологічних, архітектурних, музичних, театральних, правничих бібліотек, працівників державних і приватних книгозбірень тощо.

5. Мета функціонування національних бібліотечних асоціацій - всебічне сприяння розвитку бібліотечної справи для забезпечення права читачів і споживачів інформації на якісне і своєчасне бібліотечне та інформаційно-бібліографічне обслуговування шляхом гарантування їх доступу до всього обсягу накопичених знань та інформації. Основні функції національних бібліотечних асоціацій - сприяння розвитку професії та організації й управлінню бібліотечною справою. Вони є спільними для всіх національних бібліотечних асоціацій. Реалізація функції розвитку професії передбачає діяльність асоціацій у сфері

вдосконалення бібліотечної практики та стимулювання наукових досліджень, бібліотечної деонтології, безперервної бібліотечно-інформаційної освіти, видавничої діяльності. Функцію організації та управління галуззю асоціації реалізують шляхом участі у розробці бібліотечно-інформаційної політики та законотворчості, сприяння покращанню іміджу бібліотек і бібліотечної професії та захисту інтересів бібліотекарів.

6. Участь асоціацій в управлінні галуззю базується на узагальненні спільного для фахівців бачення проблем суспільства, врахуванні пріоритетів національного розвитку та специфіки бібліотечної справи в кожній країні. Міра залучення бібліотечних асоціацій у творення інформаційно-бібліотечної політики, у розробку бібліотечного законодавства в різних країнах є різною — від акцентування уваги уряду та суспільства на потребах розвитку бібліотек до розробки і подання проектів законів про бібліотеки і бібліотечну діяльність. Відповідно до специфіки кожної країни національні асоціації розробили систему важелів, щоби впливати на уряд для прийняття позитивних рішень щодо розвитку бібліотек і доступу до інформації. Провідні асоціації досягли суттєвих результатів у розвиткові бібліотечного законодавства, відстоюванні інтересів книгозбірень тощо.

Для популяризації книгозбірень й бібліотекарів у суспільстві в структурі національних асоціацій створюються відповідні організаційні структури, які проводять PR-акції, зокрема, національні кампанії підтримки книгозбірень і читання, здійснюють систематичну роботу з мас-медіа, урядом, громадськими організаціями, бізнесом.

Професійні бібліотечні асоціації разом із профспілками опікуються підвищенням статусу бібліотекарів. Проте, профспілки та професійні асоціації використовують різні шляхи для покращання професійного статусу, вони мають різну культуру, мотиви спільних дій і цінності. Професійні асоціації орієнтовані на професійну інтеграцію та об'єднання, а профспілки - на вирішення певного конфлікту. Мета бібліотечних асоціацій – загальне благо: покращання доступу до інформації, інтелектуальна свобода, писемність, а також розвиток професійних стандартів і професійного знання, профспілки ж переважно зацікавлені в отриманні членами певних економічних благ. Проте, в останнє десятиріччя спостерігається підвищення уваги асоціацій до покращання умов праці та економічного стану бібліотекарів.

7. Національні бібліотечні асоціації відіграють провідну роль у розвитку бібліотечної професії. Наприкінці XX - на початку XXI ст. вони суттєво вплинули на вдосконалення бібліотечної практики та стимулювання наукових досліджень, розвиток бібліотечної деонтології, бібліотечної освіти, документну базу галузі. Професійні асоціації виконують координувальні й регулювальні функції всередині професії, здійснюють експертний супровід нормотворчості та нормативної

практики в сфері практичної діяльності, визначають її стандарти. Вони опікуються актуалізацією проблематики й організацією науково-дослідної роботи.

Важливим внеском асоціацій у розвиток бібліотечної професії стала розробка проблем бібліотечної деонтології та ухвалення кодексів етики. В них, з урахуванням особливостей кожної країни й рівня професіоналізації бібліотекарів, зафіксована система цінностей, моральних норм і правил професійної діяльності. У розвинених демократіях розробка кодексів етики здійснювалася асоціаціями шляхом визначення та розвитку поняття соціальної відповідальності й системи цінностей професії, в основу кодексу професійної поведінки бібліотекаря покладено концепцію інтелектуальної свободи. Ці підходи були використані при розробці «Кодексу етики бібліотекаря» Української бібліотечної асоціації у 1996 р.

Національні асоціації відіграли провідну роль у становленні та еволюції професійної бібліотечної освіти. У країнах, де рівень професіоналізації бібліотечної справи був недостатньо високим, утворення асоціації передувало організації спеціальної бібліотечної освіти на університетському рівні. Завдяки діяльності національних асоціацій сформувалося два підходи до визнання професійної кваліфікації бібліотечних працівників - британський та американський. Вони наслідувалися, пристосовані до національних умов, більшістю країн. Британський варіант передбачає визнання кваліфікації бібліотекарів через професійні екзамени, котрі проводила національна асоціація, та організовану нею систему навчання - підготовки до цих екзаменів. Американський варіант включає акредитацію асоціацією закладу, що займається професійною освітою бібліотекарів за певними критеріями, і визнання випускників цих установ професійними бібліотекарями. На початку ХХІ ст. спостерігається тенденція зближення американського та британського варіантів.

Національні бібліотечні асоціації сформували певну систему видань, яка представлена періодичними і неперіодичними публікаціями, паперовими та електронними виданнями. Вони призначені для інформування членів про діяльність об'єднання, обміну інформацією й розвитку галузі. Асоціації видають наукову, виробничу, довідкову, навчальну, науково-популярну літературу. Публікації бібліотечних об'єднань сприяють залученню фахівців до членства, їхній професійній консолідації та розвитку професійної свідомості, є важливими для розвитку документної бази професії.

8. Створені в 1990-х роках ХХ ст. Українська бібліотечна асоціація та Асоціація бібліотек України протягом першого п'ятнадцятиріччя свого функціонування заклали фундамент для подальшого розвитку як потужні національні бібліотечні об'єднання, що покликані впливати на розвиток бібліотечної професії та управління галуззю. Національні бібліотечні асоціації України беруть участь у вирішенні проблем удосконалення бібліотечно-

інформаційної політики, в тому числі її правових аспектів, розробці деонтології, розвиткові науки і практики бібліотечної справи, бібліотечно-інформаційної освіти в Україні, формують документну базу бібліотечної справи шляхом розвитку видавничої діяльності. Українська бібліотечна асоціація розвиває міжнародну співпрацю, стала членом ІФЛА, виступає партнером в реалізації міжнародних проектів і програм, що сприяють удосконаленню бібліотечно-інформаційного обслуговування та розвитку бібліотечної професії. Перспективним для подальшого розвитку національних бібліотечних асоціацій України є покращання координації та кооперації їхньої діяльності, розвиток партнерства з урядовими структурами, громадськими організаціями, засобами масової інформації. Вдосконаленню діяльності бібліотечних об'єднань України сприятиме розвиток їхньої організаційної спроможності, цілеспрямована діяльність щодо залучення нових членів і розвитку послуг, актуалізація функцій відповідно до потреб суспільства і галузі.

9. Здобуті результати дають можливість відтворити наукову картину розвитку та функціонування національних бібліотечних асоціацій світу, простежити їхню роль як фактору розвитку професії та удосконалення управління галуззю. Національні бібліотечні об'єднання не підміняють діяльність державних органів та установ, однак, як важливі складники громадянського суспільства, відіграють консолідуючу роль і мають широкі можливості для активного впливу на гармонізацію інформаційно-бібліотечної політики держави та розвиток професії.

Подальший розвиток бібліотечних асоціацій визначається переходом від інформаційного суспільства до суспільства знань. Виникають нові умови та чинники трансформації національних бібліотечних об'єднань, постають нові аспекти бібліотекознавчих досліджень, зокрема подальшого вивчення потребує економічний складник діяльності асоціацій, їх міжнародне співробітництво у процесі переходу до глобальної інформаційної взаємодії, внесок бібліотечних асоціацій у бібліотечну аксіологію, розвиток професійної культури, проблеми ефективного менеджменту національних бібліотечних асоціацій тощо. Бібліотечні об'єднання України повинні зосередитися на гармонізації інформаційно-бібліотечної політики, покращанні іміджу бібліотек у суспільстві й підвищенні престижу бібліотечної професії, захисті прав та інтересів бібліотечних працівників; розробці та актуалізації системи безперервної інформаційно-бібліотечної освіти; посиленні співпраці між існуючими асоціаціями; підвищенні ролі в науково-дослідній діяльності; розвитку видавничої діяльності; роботі з залучення членів. Реалізації цих завдань сприятиме розвиток організаційної спроможності національних бібліотечних об'єднань України.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

Монографія

1. Пашкова В. С. Національні бібліотечні асоціації, 1876–2008 : монографія / В. С. Пашкова. – Х. : Акта, 2009. – 336 с.

Рец. : Кушнарєнко Н., Загуменна В. Вагомий внесок в історію і теорію світового бібліотекознавства / Н. Кушнарєнко, В. Загуменна // Бібл. планета. – 2009. - № 4. – С. 35-36.

Брошура

2. Пашкова В. С. Інтелектуальна свобода та доступ до інформації в бібліотеках: зарубіжний досвід / Укр. бібл. асоціація ; Нац. парламент. б-ка України ; В. С. Пашкова. – Вид. 2-е, доп. – К., 1998. – 71 с.

Статті у наукових фахових виданнях

3. Пашкова В. С. Етика бібліотекаря: (за матеріалами американської преси) / В. С. Пашкова // Бібл. вісн. – 1994. -№ 1. – С. 9-12.

4. Пашкова В. С. Бібліотечні асоціації та створення нового іміджу бібліотеки й бібліотечної професії / В. С. Пашкова // Вісн. Кн. палати. – 1997. - № 4. – С. 18-21.

5. Пашкова В. С. Роль національних бібліотечних асоціацій в розробці та удосконаленні бібліотечно-інформаційного законодавства: зарубіж. досвід / В. С. Пашкова // Вісн. Кн. палати. – 1997. - № 7. – С. 7-9 ; № 8. – С. 9-11.

6. Пашкова В. С. Год становления и развития [Украинской библиотечной ассоциации] / В. С. Пашкова // Библиотека (Россия). - 1997. - № 2. - С. 71-73.

7. Пашкова В. С. Проблемы профессиональной этики / В. С. Пашкова // Библиотека (Россия). - 1997. - № 9. - С. 99-100.

8. Пашкова В. С. Українська бібліотечна асоціація: досягнення та перспективи розвитку / В. С. Пашкова // Вісн. Кн. палати. - 1997. - № 9. - С. 3-7.

9. Пашкова В. С. Теоретико-методологічний аналіз діяльності професійних бібліотечних об'єднань / В. С. Пашкова // Бібл. вісн. – 1998. – № 4. – С. 12-17.

10. Pashkova V. The Current Situation and the National Library Policy in the Ukraine / V. Pashkova // Focus on International & Comparative Librarianship (U.K.). – 1999. – Vol. 30, No. 3. - P. 148-151.

11. Пашкова В. С. Публічні бібліотеки та інформаційне суспільство: європейський контекст / В. С. Пашкова // Вісн. Кн. палати. – 1999. - № 11. – С. 8-11.

12. Пашкова В. С. Періодичні видання національних бібліотечних асоціацій / В. С. Пашкова // Бібл. планета. – 2001. – № 2. – С. 29-31.

13. Пашкова В. С. Бібліотечне обслуговування громадян з фізичними та психічними обмеженнями у США / В. С. Пашкова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2002. – Вип. 9. – С. 611-619.
14. Пашкова В. С. Роль бібліотек в організації дистанційного навчання / В. С. Пашкова // Бібл. планета. – 2003. – № 1. – С. 20-21.
15. Pashkova V. Ukrainian Library Association / V. Pashkova // Encyclopedia of Library and Information Science (U.S.A.) - 2nd ed. : in 4 vol. – 2003. – P. 2837-2843.
16. Пашкова В. С. Електронні ресурси, доступні для всіх : проект Посольства США в Україні / В. С. Пашкова // Бібл. планета. – 2003. - № 4 . – С. 20-22.
17. Пашкова В. С. Видавнича діяльність національних бібліотечних асоціацій / В. С. Пашкова // Вісн. Кн. палати. – 2004. – № 2. – С. 3-5.
18. Pashkova V. Offentliche Bibliotheken in der Ukraine / V. Pashkova // Buchereiperspektiven / BVO / Fachzeitschrift des Buchereiverbandes Osterreichs. – 2004. - № 3. – S. 42-45.
19. Пашкова В. С. Становлення та розвиток видавничої діяльності Української бібліотечної асоціації / В. С. Пашкова // Вісн. Кн. палати. – 2004. – № 4. – С. 15-17.
20. Пашкова В. С. Рівноправний доступ, рівні можливості: еволюція бібліотечного обслуговування громадян із особливими потребами / В. С. Пашкова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. - № 3. – С. 26-34.
21. Пашкова В. С. Внесок професійних бібліотечних об'єднань у безперервну освіту / В. С. Пашкова // Бібл. планета. – 2007. - № 3 – С. 10-14.
22. Пашкова В. С. Захист прав та інтересів бібліотечних працівників національними бібліотечними асоціаціями: теорія і практика / В. С. Пашкова // Бібл. планета. – 2007. - № 4. - С. 8-11.
23. Пашкова В. С. Причини вступу до бібліотечних асоціацій: аналіз зарубіжних публікацій і досвід Української бібліотечної асоціації / В. С. Пашкова // Вісн. Кн. палати. – 2009. - № 8. – С. 15-17.

Матеріали конференцій та інші публікації

24. Пашкова В. С. Етика бібліотекаря в США / В. С. Пашкова // Удосконалення системи обслуговування читачів наукової бібліотеки : друга наук. сесія Інституту бібліотекознавства. - К. : ЦНБ АН України, 1993. - С. 13-14.
25. Pashkova V. How to reshape continuing education of professionals for a new library concept / V. Pashkova // Proceedings of the International Seminar from Sept. 3rd till 9th 1995 "New Library Strategies". - [Berlin] : Bibliothekarische Ausladsstelle ; Foreign Relations Office, [1995]. - P. 317-320. Те саме, нім. мовою, с. 312-316.
26. Пашкова В. С. Интеллектуальная свобода и доступ к информации в библиотеках / В. С. Пашкова // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире:

новые технологии и новые формы сотрудничества : материалы конф., 7-15 июня 1997 г. – М. : ГПНТБ России, 1997. – Т. 1. - С. 55-58.

27. Пашкова В. С. Бібліотечні асоціації та проблеми вивчення історії бібліотечної справи, книги і бібліографії / В. С. Пашкова // Публічні бібліотеки: сучасність і майбутнє : зб. статей до міжнар. наук.-практ.конф. - К., 1997. - С. 73-75.

28. Pashkova V. The Experience and Role of Ukrainian Associations in Professional Ethics and Intellectual Freedom / V. Pashkova // Twenty-First Century Information Society: The Role of Library Associations : Proceedings of the Conference (Budapest, 10-13 May 1998). – Open Society Institute, Council of Europe, 1998. – P. 80-84.

29. Пашкова В. С. Профессиональное библиотечное общественное движение на современном этапе / В. С. Пашкова // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: 5-я междунар. конф. «Крым-98» : материалы конф. – Судак, Автоном. Респ. Крым, 1998. – Т. 1. – С. 41-43.

30. Пашкова В. С. Роль Української бібліотечної асоціації у реалізації міжнародних проектів розвитку публічних бібліотек / В. С. Пашкова // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : пробл. науки, освіти, практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25-26 трав. 2004 р. – К., 2004. – С. 65-66.

31. Пашкова В. С. Роль бібліотек у розвитку громадянського суспільства / В. С. Пашкова // Бібл. форум України. – 2006. – № 1. – С. 14-16.

32. Пашкова В. С. Огляд діяльності бібліотечних асоціацій у розвинених країнах світу в останній чверті ХХ століття / В. С. Пашкова // Бібл. форум України. – 2007. - № 1. – С. 42-53.

33. Пашкова В. С. Роль професійних бібліотечних об'єднань у визначенні морально-етичних норм професії / В. С. Пашкова // Державна історична бібліотека України : історія, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 24-25 верес. 2009 р. – К., 2009. – С. 233-237.

34. Пашкова В. С. Досягнення національних бібліотечних асоціацій за сто років функціонування (1876-1970-ті рр.) / В. С. Пашкова // Бібл. форум України. – 2009. – № 1. – С. 45-49.

АНОТАЦІЯ

Пашкова В. С. Еволюція національних бібліотечних асоціацій (1876-2009). Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 27.00.03 - книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2010.

У дисертації відтворена цілісна наукова картина еволюції професійних бібліотечних об'єднань світу впродовж 1876-2009 рр. на основі ретроспективного огляду і порівняльного аналізу діяльності національних бібліотечних асоціацій світу з виокремленням генеральних ліній їхнього розвитку та напрямів функціонування. Наукова реконструкція та порівняльний аналіз дозволили обґрунтувати періодизацію становлення і розвитку національних бібліотечних асоціацій. Сформовано узагальнену картину поглядів бібліотекознавців на завдання й функції національних бібліотечних асоціацій.

Національні бібліотечні асоціації розглядаються як елемент ідеальної моделі повністю сформованої професійної діяльності й складник громадянського суспільства. Виявлено соціальні та інші фактори, що породжують і сприяють розвитку національних бібліотечних асоціацій. З урахуванням соціально-політичних, економічних і технологічних трансформацій виокремлено їхні основні функції: сприяння розвитку професії та вплив на організацію й управління бібліотечною справою. Визначено, що реалізація функції розвитку професії передбачає діяльність національних асоціацій у сфері вдосконалення бібліотечної практики та стимулювання наукових досліджень, бібліотечної деонтології, безперервної бібліотечно-інформаційної освіти, видавничої діяльності. З'ясовано, що функцію організації та управління галуззю національні бібліотечні асоціації реалізують шляхом участі у розробці бібліотечно-інформаційної політики та законотворчості, сприяння покращанню іміджу бібліотек і бібліотечної професії та захисту інтересів бібліотекарів.

В дисертації детально проаналізовано й теоретично узагальнено досвід діяльності національних бібліотечних асоціацій України на тлі загальносвітових тенденцій розвитку національних бібліотечних асоціацій.

Ключові слова: національна бібліотечна асоціація, історія бібліотечної справи, історія бібліотечної справи України, історія бібліотечної справи зарубіжних країн, функції національних бібліотечних асоціацій, кодекс етики бібліотекаря, бібліотечно-інформаційна політика, захист інтересів бібліотек, бібліотечна професія, бібліотечна освіта, видавнича діяльність.

АННОТАЦИЯ

Пашкова В. С. Эволюция национальных библиотечных ассоциаций (1876-2009). Рукопись. Диссертация на соискание научной степени доктора исторических наук по специальности 27.00.03 – книговедение, библиотековедение, библиографоведение. Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского. Киев, 2010.

В диссертации воссоздана целостная научная картина эволюции профессиональных библиотечных объединений в разных странах мира с 1876 по 2009 г. на основе ретроспективного описания и сравнительного анализа их деятельности с выделением генеральных линий развития и направлений функционирования. Автором изучена источниковедческая база истории развития национальных библиотечных ассоциаций мира. Сформирована обобщенная картина взглядов библиотековедов на задачи и функции национальных библиотечных ассоциаций. Научная реконструкция и сравнительный анализ позволили обосновать периодизацию становления и развития национальных библиотечных ассоциаций. Период 1876–1925 гг. характеризуется возникновением национальных библиотечных ассоциаций и их становлением в условиях утверждения библиотечной профессии. В 1926–1950 гг. наблюдается развитие деятельности национальных библиотечных ассоциаций, они начинают влиять на формирование профессионального библиотечного образования. В этот период возникновение новых национальных библиотечных ассоциаций было обусловлено концом иностранного доминирования и утверждением политической независимости в странах Азии. В 1951–1975 гг. деятельность ассоциаций осуществляется в условиях пересмотра социальной ответственности профессии и активизации в мире национально-освободительного движения. Период 1976-2009 гг. характеризуется актуализацией функций национальных библиотечных ассоциаций, что было вызвано кардинальными изменениями в библиотечной профессии, связанными с применением новых информационных технологий, распространением концепции интеллектуальной свободы как основы информационно-библиотечной деятельности в условиях демократизации общественной жизни и национального возрождения в ряде стран мира.

Национальные библиотечные ассоциации в диссертации рассматриваются как элемент идеальной модели полностью сформированной профессиональной деятельности и как составляющая гражданского общества. Определены и охарактеризованы социальные и другие факторы, которые порождают и способствуют развитию национальных библиотечных ассоциаций. С учетом социально-политических, экономических и технологических трансформаций выделены и теоретически осмыслены их основные функции: содействие развитию профессии и влияние на организацию и управление библиотечным делом.

Выявлено, что реализация функции развития профессии предусматривает деятельность национальных ассоциаций в сфере усовершенствования библиотечной практики и стимулирования научных исследований, библиотечной деонтологии, непрерывного библиотечно-информационного образования, издательской деятельности. Определено, что функцию организации и управления отраслью национальные библиотечные ассоциации реализуют путем участия в разработке библиотечно-информационной политики и законотворчества, содействия улучшению имиджа библиотек и библиотечной профессии и защиты интересов библиотекарей.

В диссертации детально проанализирован и теоретически обобщен опыт деятельности национальных библиотечных ассоциаций Украины на фоне общемировых тенденций развития национальных библиотечных ассоциаций.

Ключевые слова: национальная библиотечная ассоциация, история библиотечного дела, история библиотечного дела в Украине, история библиотечного дела зарубежных стран, функции национальных библиотечных ассоциаций, кодекс этики библиотекаря, библиотечно-информационная политика, защита интересов библиотек, библиотечная профессия, издательская деятельность.

ANNOTATION

Pashkova, Valentyna S. Evolution of National Library Associations (1876-2009). Manuscript. Dissertation for the Scientific Degree of Doctor in Historic Sciences, Speciality 27.00.03 – Book Science, Library Science, Bibliographic Science. National V. I. Vernadsky Library of Ukraine. Kyiv, 2010.

The dissertation provides the generalized scientific picture of a national library associations' evolution 1876-2009 based on the retrospective review and comparative analysis of their activities. The research focuses on the general lines of their development and spheres of activities in different countries of all continents. Providing the historic reconstruction and comparative study, the author introduced the periodization of national library associations' development. The author has scrutinized the vast scope of sources and literature on national library associations; has studied specifics of their activities and features in defined historic periods in different countries; has determined social, economic, political, cultural, technical, and other factors that influenced the evolution of national library associations. The dissertation forms the generalized picture of library scientists' views on tasks and functions of national library associations.

National library associations are studied as an element of an ideal model of fully formed professional activity and as a component of the civil society. The author studies social and other factors that lead to the establishment of national library associations and influence their development. Social, political, economic and technological transformations were taken into account while defining the main functions of national library associations. These functions were defined as the following: the development of the profession and administration of the library field at the national level. To fulfill their role in the development of the profession national library associations pay attention to library practices and stimulate research, they are active in library deontology, continuing library and information science education, and publishing. Carrying out the function of the library field administration on the national level, library associations take part in the development of information and library policy, lobby for legislation, advocate for libraries and librarians. In the dissertation, the author describes and theoretically summarizes these spheres of national library associations' activities in their complexity.

In the dissertation, activities of Ukrainian national library associations are examined in detail and theoretically generalized against the world trends of national library associations' development.

Key words: national library association, history of librarianship, history of librarianship in Ukraine, history of librarianship in foreign countries, functions of national library associations, code of professional ethics of librarians, library and information policy, library advocacy, the library profession, publishing.

Підписано до друку 09.04.2010

Формат 60x90/16. Папір офсетний.

Ум. друк. арк.. 1,9. Наклад 120 прим. Зам. № 0026/10

Видруковано у ВПЦ НаУкМА

04070, м. Київ, вул. Сковороди, 2